

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม”

โดย นายเอกชัย โอเจริญและคณะ

กันยายน 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม”

คณะผู้วิจัย

1. กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร	กรมส่งเสริมการเกษตร
2. กองการเจ้าหน้าที่	กรมส่งเสริมการเกษตร
3. สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี	กรมส่งเสริมการเกษตร
4. สำนักพัฒนาเกษตรกร	กรมส่งเสริมการเกษตร
5. สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 2 จังหวัดราชบุรี	กรมส่งเสริมการเกษตร
6. สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 จังหวัดขอนแก่น	กรมส่งเสริมการเกษตร
7. สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5 จังหวัดสงขลา	กรมส่งเสริมการเกษตร
8. สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่	กรมส่งเสริมการเกษตร
9. สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง	กรมส่งเสริมการเกษตร
10. สำนักงานเกษตรจังหวัดราชบุรี	กรมส่งเสริมการเกษตร
11. สำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์	กรมส่งเสริมการเกษตร
12. สำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก	กรมส่งเสริมการเกษตร

ชุดโครงการ “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม”

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความคิดเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

การวิจัยต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วมฉบับนี้ เป็นรายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตั้งแต่เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง เขต อำเภอ ตำบล และเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งแต่ต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบส่งเสริมการเกษตรซึ่งประกอบด้วยระบบการทำงานในพื้นที่ และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรให้มีประสิทธิภาพและเจ้าหน้าที่ที่ทำการวิจัยได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้สามารถทำงานวิจัยควบคู่ไปกับการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนางานในความรับผิดชอบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ.บำเพ็ญ เขียวหวาน และคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช รศ.ดร.พีรเดช ทองอำไพ รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ผศ.พัชริน ดำรงกิตติกุล สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย อ.ทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้อำนวยการโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม รศ.ดร.ชัชวีร์ นฤทุม ที่ให้คำแนะนำในการดำเนินการวิจัย

และขอขอบคุณทีมคณะวิจัยทั้งระดับส่วนกลาง เขต จังหวัด อำเภอ และตำบลที่ทำการวิจัย รวมทั้งเกษตรกรในตำบลที่ทำการวิจัยที่ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างดี สุดท้ายนี้ขอขอบคุณทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวนามที่ให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ จนกระทั่งการวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยดี

คณะวิจัย

กันยายน 2547

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบส่งเสริมการเกษตรซึ่งประกอบด้วยระบบการทำงานในพื้นที่ และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ โดยมีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ในลักษณะวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องตั้งแต่เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง เขต อำเภอ ตำบล และเกษตรกรในตำบลเป้าหมาย เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งแต่ต้น ดำเนินการในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ พัทลุง ราชบุรี บุรีรัมย์ และพิษณุโลก

ผลการวิจัยพบว่าระบบการทำงานในพื้นที่ซึ่งใช้ศูนย์บริการ ฯ เป็นกลไกขับเคลื่อน ประกอบด้วย การดำเนินงาน และบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน ภาครัฐ เอกชนแบบบูรณาการ จากการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนโดยใช้เวทีตำบล 5 เวที เวทีหมู่บ้าน 5 เวทีในแต่ละตำบล ร่วมกับการศึกษาดูงาน ส่งผลให้การคัดเลือกคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นตัวแทนของชุมชนอย่างแท้จริง คณะกรรมการบริหารศูนย์ ฯ เข้าใจบทบาทของตนเองอย่างชัดเจน จึงเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์บริการ ฯ เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น เช่น จัดเวทีเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยี จัดเวทีเครือข่ายเพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มเกษตรกรเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้บริการทางด้านการเกษตรต่าง ๆ ที่ตรงกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนได้พัฒนาระบบการเรียนรู้ รู้จักคิดบนพื้นฐานการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาชุมชนของตนเองที่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ส่วนเจ้าหน้าที่ที่เข้าร่วมจัดเวทีชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกับชุมชน พัฒนาและเกิดทักษะในบทบาทวิทยากรกระบวนการและถ่ายทอดเทคโนโลยี รวมทั้งปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิธีการทำงานจากบทบาทผู้ชี้นำเป็นผู้ประสานงาน สนับสนุน บริการ และอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เพื่อให้การพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ดำเนินไปได้ด้วยดีส่งผลให้เกษตรกรมีความเชื่อถือศรัทธามากยิ่งขึ้น

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาพบว่า ระบบข้อมูลสารสนเทศ ข้อมูลที่จัดเก็บจากชุมชน ควรจัดทำข้อมูลให้เป็นปัจจุบันและอยู่ในรูปแบบที่ใช้งานได้ง่าย เช่น แผนที่ รูปภาพ และควรจัดเก็บ ประมวลผลข้อมูลให้เป็นข้อมูลสารสนเทศ และเชื่อมโยงข้อมูลในทุกระดับตั้งแต่ส่วนกลาง จังหวัด และตำบล เพื่อให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการผลิตเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง ระบบพัฒนาบุคลากร ควรจัดให้มีการสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัดและอำเภอตามระบบส่งเสริมการเกษตรและพัฒนาจนเกิดความรู้และทักษะในการปฏิบัติงานในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเป็นวิทยากรกระบวนการ โดยร่วมเรียนรู้ในการจัดเวทีชุมชน ตลอดจนใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารงานบุคคลเพื่อสร้างขวัญกำลังใจในการพัฒนาบุคลากร ระบบติดตาม นิเทศงาน และประเมินผล เน้นรูปแบบดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เจ้าหน้าที่มีทัศนคติที่ดีต่อการติดตามและนิเทศงาน ซึ่งเป็นการช่วยแก้ไขปัญหาในพื้นที่ และนำผลจากการประเมินผลมาใช้พัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพ

ระบบประชาสัมพันธ์ กำหนดกรอบ แนวทางและวัตถุประสงค์ของการประชาสัมพันธ์ร่วมกันทุกระดับ มอบหมายให้ คณะกรรมการบริหารศูนย์ ฯ มีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ และประชาสัมพันธ์ แบบเข้าถึงเกษตรกรเป็นหลัก ระบบสนับสนุนแผนชุมชน ที่จัดทำขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรดำเนินการจัดให้มีเวทีอย่างต่อเนื่อง ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน เข้าร่วมเวทีตั้งแต่แรก และมอบหมายให้ ชุมชนกำหนดผู้รับผิดชอบโครงการเพื่อขับเคลื่อนแผนสู่การปฏิบัติ ซึ่งการบริหารจัดการโครงการไปสู่การปฏิบัติ ดำเนินการโดยชุมชนเป็นอันดับแรก ในกรณีที่ต้องขอรับการสนับสนุนจากภายนอก เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานให้ และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และ สนับสนุนซึ่งกันและกันในหลาย ๆ รูปแบบ

Abstract

The research on "Participatory Agricultural Extension Model" aimed at studying the agricultural extension system consisting of field and supporting operation systems through the Sub-District Agricultural Technology Transfer Centre (SATTC) as the driving force for extension service at farm level. As the participatory research action (PAR), the Extension Agents concerned from Provincial, District, and Sub-District Agricultural Extension Office and farmers in the target sub-district took full parts in all stages of the research. The research areas were the Provinces of Pattalung, Ratchaburi, Buriram, and Phitsanulok, respectively.

The finding had shown that the participatory approach in an integrated manner (community - state - non-state) was recommended for field operation system through SATTC. The learning process through the five village and five sub-district forums in each sub-district and the study visits to various participatory projects made the community get a better understanding in selecting the SATTC's committee for their actual needs. In the meantime, the SATTC's committee with a clear-cut understanding in their responsibilities could play more significant roles in community development activities such as public forums for technology transfer, network forums for learning network development among farmers' groups for further mutual supports, and extension services by taking account with community's needs. Regarding the participation of community and Extension Agents, it found that the community could develop its learning process for self-reliance and community development conception which could respond their problems and needs. The Extension Agents took active part in public forums for learning together with the community in order that they could develop their training skills for learning process and technology transfer, and could adjust their attitudes and roles from the directive agents to be the coordinator, supporter, services provider, and facilitator for effective extension services at farm level for creating better images and understanding of the Extension Agents' works and positions among farmers.

Also, the recommendations was made for improving efficiency of supporting operation system. For the information management, the community's information could be updated and applied into various forms such as map and figure for convenient utilization, and could be processed into on-line information system at provincial, district, and sub-district levels for farmers' accessibility and utilization for community development. The personnel's capability improvement could be implemented through provincial and district workshops in line with agricultural extension system in order that the officials could get knowledge and skills for their effective performance such as trainers for learning process in public forums. The merit system was also required for personnel administration and management for officials' incentives and morale. The implementation of follow-up, supervision, and evaluation could be emphasis on participation of all concerns, resulting in adjusting officials' positive attitudes to such works and releasing the existing problems of field operation at a certain extent. The gained results could be applied for development of officials' performance efficiency. With the participation of the SATTC's committee, the plans, guidelines and objectives for publicization could be set up for all levels' implementation with focus on the utilization of existing resources and farmers' orientation. The support of community plan could be done on a systematic, clear, and continuous basis with the participation of all concerns. The community involved in formulating such plans through public forums and assigning the person-in-charge for plan operationalization at implementation stage. The officials took part in supporting their effort for financial requests from external sources. The other relevant agencies could participate in the learning process and extend supports in various aspects.

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัย "ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม" ดำเนินการโดย กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร ร่วมกับสำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักพัฒนาเกษตรกรรม กองการเจ้าหน้าที่ สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 2 จังหวัดราชบุรี เขตที่ 4 จังหวัดขอนแก่น เขตที่ 5 จังหวัดสงขลา และเขตที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง ราชบุรี พิษณุโลก และบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการทำงานในพื้นที่และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยมีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกขับเคลื่อน ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) โดยการให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง เขต จังหวัด อำเภอ ตำบล และเกษตรกรในตำบลเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งแต่ต้น มีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ระยะเวลาดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พัฒนาโครงการวิจัย (เมษายน 2544- กุมภาพันธ์ 2545) และช่วงที่ 2 ดำเนินการวิจัย (กรกฎาคม 2545 - ธันวาคม 2546) ในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ พัทลุง ราชบุรี พิษณุโลก และบุรีรัมย์ รวม 10 อำเภอ 31 ตำบล ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ คือ กรมส่งเสริมการเกษตร สามารถนำข้อมูลไปใช้ประกอบในการพัฒนาบทบาท แนวทาง และวิธีการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเจ้าหน้าที่ที่ทำการวิจัยได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้สามารถทำงานวิจัยควบคู่ไปกับการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนางานในความรับผิดชอบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ระบบการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ

1. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1.1 การดำเนินงานของศูนย์บริการ ฯ แบบมีส่วนร่วม โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง และมีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่การคัดเลือกคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ ฯ ที่เป็นตัวแทนของชุมชนมีความเสียสละ ซื่อสัตย์ ทำงานเพื่อส่วนรวม ชุมชนให้ความเชื่อถือศรัทธา โดยคัดเลือกจากทุกหมู่บ้านและหลากหลายสาขาอาชีพ และร่วมกันกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ ฯ อย่างชัดเจนตามพื้นฐานความรู้ของแต่ละบุคคล มีการจัดประชุมทุกเดือนอย่างต่อเนื่อง ทำให้การปฏิบัติงานชัดเจนและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการขับเคลื่อนแผนสู่การปฏิบัติและการดำเนินงานต่างๆของศูนย์บริการ ฯ ตามความต้องการของชุมชน

1.2 การให้บริการของศูนย์บริการ ฯ แก่ชุมชนที่เหมาะสม เป็นศูนย์กลางบริการให้ความรู้ด้านข้อมูลข่าวสาร อุปกรณ์ เครื่องมือทางการเกษตร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทางด้านการเกษตรให้เกษตรกร มีจุดสถิติที่เหมาะสมตามศักยภาพ และแผนถ่ายทอดความรู้ที่สอดคล้องเหมาะสมกับความ

ต้องการของชุมชน นอกจากนี้การจัดคลินิกเกษตรที่ศูนย์บริการฯ หรือการประสานงานกับหน่วยปฏิบัติงานเคลื่อนที่หรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาให้เกษตรกรในรูปแบบเบ็ดเสร็จที่จุดเดียว ทำให้เกษตรกรมารับบริการที่ศูนย์บริการฯ เพิ่มขึ้น รวมทั้งเป็นแหล่งประชาสัมพันธ์ข่าวสาร โครงการต่างๆ ที่สำคัญด้านการเกษตรแก่ชุมชน เช่น จัดนิทรรศการ หรือการประชาสัมพันธ์ผ่านคณะกรรมการศูนย์บริการฯ

1.3 กระบวนการได้มาของแผนชุมชน ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางและเจ้าหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน กระตุ้นให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยค้นหาศักยภาพ ทุน และทรัพยากรในชุมชนมาบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และคิดบนฐานการพึ่งตนเองเน้นในการจัดกระบวนการเพื่อพัฒนาคนมากกว่าการจัดทำแผนชุมชนเพียงอย่างเดียว ซึ่งการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำแผนชุมชนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกเดือน โดยมีเวทีหลัก ๆ 5 เวที และศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ 1 ครั้ง ในการจัดเวทีควรมีเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะหน่วยงานและองค์กรในท้องถิ่นเข้าร่วม เพื่อความต่อเนื่องในการสนับสนุนแผนของชุมชน แผนชุมชนที่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมคิดของชุมชน จึงตรงกับความต้องการและสามารถขับเคลื่อนแผนไปสู่การปฏิบัติได้บนศักยภาพของชุมชนเอง และต้องมีแกนหลักในการขับเคลื่อน

ในการจัดกระบวนการแผนชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และชุมชน ส่งผลหลายประการดังนี้ (1) ได้คณะกรรมการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่ผ่านการกลั่นกรองจากการจัดกระบวนการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงทำให้ได้ตัวแทนที่มีความพร้อมในการทำงานเพื่อชุมชน รับผิดชอบหน้าที่ สามารถบริหารจัดการ และให้บริการตามบทบาทของศูนย์บริการฯ ได้เป็นอย่างดี (2) ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ภูมิใจในรากเหง้า วัฒนธรรม ค่านิยมและศักยภาพที่แท้จริงของชุมชนและได้เรียนรู้ภายนอกจากการศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ จนกระทั่งสามารถกำหนดแนวทางพัฒนาของชุมชนเองได้จากกระบวนการจัดเวทีชุมชน เพราะตระหนักว่าเป็นการแก้ปัญหาชุมชนของตนเอง รวมทั้งผู้นำชุมชนสามารถเป็นวิทยากรกระบวนการได้จากการเข้าร่วมเวทีชุมชนอย่างต่อเนื่อง (3) ได้แผนแม่บทชุมชนที่เกิดจากชุมชนโดยชุมชน ซึ่งตรงตามความต้องการของชุมชน ทำให้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ รวมทั้งได้พัฒนาขีดความสามารถของตัวแทนชุมชนในการบริหารจัดการ เพื่อทำให้แผนขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ต้องรอภาครัฐช่วย และ (4) เป็นการพัฒนาตัวเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในลักษณะการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง สามารถเป็นวิทยากรกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ จากการร่วมเวทีชุมชน มีการทำงานเป็นทีมมากขึ้น โดยมีพี่เลี้ยงที่ผ่านการดำเนินงานโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน สามารถกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปบทเรียนจากการเข้าร่วมเวทีชุมชน ทำให้แก้ปัญหาของชุมชนได้ จึงมีความมั่นใจในตนเอง และส่งผลให้ชุมชนมีความเชื่อถือศรัทธาในตัวเจ้าหน้าที่เพิ่มขึ้น

1.4 เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน การดำเนินการพัฒนาเครือข่าย โดยเชื่อมโยงกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นการดำเนินการโดยชุมชนเอง มีเจ้าหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนให้แนวคิด

ชี้ให้เห็นความสำคัญของเครือข่ายโดยการจัดเวทีเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ศึกษาดูงานในพื้นที่ เมื่อเกิดเครือข่ายแล้วชุมชนเกิดความมั่นใจต่อกิจกรรมการผลิตของตนเองมากขึ้น ลดกิจกรรมที่มีความซ้ำซ้อน และชุมชนมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและรู้จักพึ่งพาตนเอง

2. บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล

2.1 บทบาทของเจ้าหน้าที่

- บทบาทวิทยากรกระบวนการ โดยใช้ “เกษตรกร” เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ และเจ้าหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการดำเนินการจัดเวทีชุมชน ทำหน้าที่กระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนัก รู้คุณค่าศักยภาพชุมชนของตนเอง วิเคราะห์ สังเคราะห์ และหาข้อสรุปเพื่อหาแนวทางพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และชุมชนจากเวทีชุมชน นอกจากนี้เจ้าหน้าที่สามารถทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการในการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรให้ความรู้และให้คำแนะนำปรึกษาเบื้องต้นแก่เกษตรกร

- บทบาทผู้ประสานงาน สนับสนุนและบริการแก่เกษตรกร โดยทำงานแบบบูรณาการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในระดับพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหา บริการความรู้ และถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่เกษตรกร นอกจากนี้ให้การสนับสนุนและบริการให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเกษตรกรในพื้นที่ดำเนินไปได้ด้วยดี

2.2 กระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ ที่มีศูนย์บริการ ฯ เป็นกลไกในการปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ โดยมีเกษตรกรเป็นศูนย์กลางและชุมชนมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เริ่มจาก 1) งานข้อมูลข่าวสาร จัดทำข้อมูลแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากเวทีชุมชน จากนั้นประมวลผล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ เพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดทำแผนชุมชนและนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรของชุมชน รวมทั้งเผยแพร่บริการแก่ชุมชนและผู้สนใจ 2) จัดทำแผนงาน/โครงการ ระยะสั้นและระยะยาว เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานการเกษตรของชุมชน 3) การดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ อาศัยเวทีการประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการศูนย์บริการฯ ในการดำเนินงาน 4) การติดตามและประเมินผล การติดตามอาศัยการประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำเดือน และเจ้าหน้าที่ออกติดตามในพื้นที่เพื่อรายงานความก้าวหน้าและหาแนวทางแก้ไข ปัญหาอุปสรรค 5) การประชาสัมพันธ์ ใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น จัดเวทีชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่น เป็นต้น โดยกำหนดผู้รับผิดชอบในการประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจนและควรใช้หลาย ๆ ช่องทางในการประชาสัมพันธ์ถึงเกษตรกรโดยตรง

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ

1. ระบบข้อมูลสารสนเทศ ควรมีการเชื่อมโยงข้อมูลภายในกรมส่งเสริมการเกษตรทุกระดับ และเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในลักษณะบูรณาการ และจัดทำข้อมูลเป็นระบบสารสนเทศ โดยพัฒนาเจ้าหน้าที่ให้สามารถจัดเก็บ ประมวลผลข้อมูลเป็นระบบข้อมูลสารสนเทศ ที่ถูกต้อง ทันสมัย และมีช่องทางให้ชุมชนเข้าถึงข้อมูลได้ง่าย เพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ชุมชนจัดเก็บ

2. ระบบการพัฒนาบุคลากร ควรมีแผนพัฒนาบุคลากรที่ชัดเจน และจัดสรรงบประมาณบุคลากรให้จังหวัดดำเนินการได้ตามความจำเป็น เน้นการฝึกอบรมแบบปฏิบัติจริง เช่น ทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ ทำให้เจ้าหน้าที่ที่ผ่านกระบวนการจัดทำเวทีชุมชนมีความมั่นใจ และสามารถจัดเวทีชุมชนได้ นอกจากนี้การมีระบบบริหารงานบุคคลที่ยึดธรรมเอื้อให้บุคลากรกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเองยิ่งขึ้น

3. ระบบการติดตามและนิเทศงาน ควรเป็นระบบที่มีส่วนร่วมระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานในพื้นที่ ซึ่งทำให้สามารถกำหนดประเด็น วิธีการ เพื่อนำผลการติดตามและนิเทศงานมาใช้แก้ปัญหาชุมชนต่อไป รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่มีความพอใจและมีทัศนคติที่ดีในการติดตามและนิเทศงานแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงานในชุมชนของตนเอง

4. ระบบการประเมินผล มีกระบวนการทำงานเป็นทีมระหว่างเจ้าหน้าที่จังหวัด อำเภอ และตำบล ร่วมกันวางแผน กำหนดเวลา ประเด็นการปฏิบัติ วิธีการ และนำผลการประเมินมาใช้ในการปฏิบัติงานและการประเมินผลงานโดยวัดผลสัมฤทธิ์เพื่อนำมาใช้ประกอบการพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือน ประจำปี ทำให้เกิดความชอบธรรมในการบริหารงานบุคคลมากขึ้น

5. ระบบประชาสัมพันธ์ ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี ชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารหลายช่องทาง มีการวางแผนการประชาสัมพันธ์ โดยจัดสัมมนาเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและอำเภอเพื่อหาแนวทางประชาสัมพันธ์และปฏิบัติงานตามแผน โดยประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น สื่อพื้นบ้าน หอกระจายข่าว ประชาสัมพันธ์โดยตรงตามเวทีชุมชนต่าง ๆ ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงาน และเกิดการยอมรับทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่องานส่งเสริมการเกษตร

6. ระบบสนับสนุนแผนชุมชน (1) การบูรณาการแผนชุมชน โดยมีภาคีต่าง ๆ เข้าร่วมดำเนินการ ทำให้ชุมชนมีแผนที่สมบูรณ์เพียงฉบับเดียว และนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง (2) การที่เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องของหลายหน่วยงานเข้าร่วมเวทีชุมชนและมีความเข้าใจในกระบวนการได้มาของของแผนชุมชน ที่เกิดจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และให้การสนับสนุนด้านความรู้ งบประมาณและอุปกรณ์ในการดำเนินงาน (3) ควรจัดทำแผนชุมชนอย่างต่อเนื่องและมอบหมายให้ชุมชนคัดเลือกผู้นำชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนแผนสู่การปฏิบัติ (4) นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนให้สามารถบริหาร จัดการกิจกรรม/โครงการต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในแผนด้วยความเชื่อมั่น และลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความล้มเหลวให้น้อยลง และชุมชนมีความเป็นเจ้าของโครงการโดยระดมทุนเพื่อให้กลุ่มกิจกรรมของตนเองทำงานได้ผลรวดเร็ว จะไม่รอรับความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว หากได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกเท่ากับเป็นการต้อยุดในการทำงาน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรให้มีการนำผลจากการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรทั้งระดับส่วนกลาง เขต และจังหวัด โดยสนับสนุนให้มีการขยายการดำเนินการโครงการวิจัยไปยังพื้นที่อื่น ๆ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้เรียนรู้การทำงานวิจัยควบคู่กับการปฏิบัติงานและนำผลการวิจัยไปใช้ดำเนินการในลักษณะเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เจ้าหน้าที่ และชุมชนมีความเข้มแข็งความพร้อม และสามารถให้การสนับสนุนแก่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

2. หน่วยงานในระดับกรมส่งเสริมการเกษตร ควรบูรณาการการทำงานร่วมกัน โดยกำหนดแนวทางการทำงานที่มีผลกระทบต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรวมทั้งชุมชน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากการจัดเวทีชุมชน เน้นการทำงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานภายในกรมส่งเสริมการเกษตร และภายนอกกรมส่งเสริมการเกษตร ทั้งในระดับส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อให้การสนับสนุนชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ควรมีแผนแม่บทในการพัฒนาบุคลากรที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาบุคลากรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับภารกิจ และปรับตัวได้ทันกับสถานการณ์ในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยใช้วิธีการฝึกปฏิบัติจริงซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของเจ้าหน้าที่ร่วมกับชุมชน ผ่านการจัดเวทีชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ การคิด วิเคราะห์สรุปผล เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหและพัฒนาชุมชน รวมทั้งเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการทำงานเพื่อชุมชน และปรับเปลี่ยนทัศนคติของเจ้าหน้าที่มาเป็นผู้ประสานงาน อำนวยความสะดวก และคอยดูแลช่วยเหลือให้ชุมชนเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้

4. ควรมีงบประมาณสนับสนุนในการจัดเวทีเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นการพัฒนาบุคลากรของกรมส่งเสริมการเกษตรและชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ได้องค์ความรู้ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

5. ควรจัดระบบสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ทุกระดับอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ทำให้ระบบการสนับสนุนการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่และชุมชน

6. ควรจัดตั้งศูนย์สารสนเทศระดับจังหวัดเพื่อประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากเวทีชุมชนให้เป็นระบบและทันสมัยพร้อมใช้งานได้อยู่เสมอ มีการเชื่อมโยงข้อมูลในทุกระดับ และมีช่องทางให้ชุมชนเข้าถึงข้อมูลได้ง่าย เพื่อนำไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. สำนักงานเกษตรจังหวัด ควรดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรและศึกษาพัฒนาระบบการทำงานควบคู่กันไป ทั้งระบบทำงานในพื้นที่และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ รวมถึงรูปแบบการ

ดำเนินการจัดเวทีเรียนรู้ของเจ้าหน้าที่และชุมชนอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนให้มีการทำงานเป็นทีมร่วมกัน ระหว่างตำบลต่าง ๆ ระหว่างอำเภอและจังหวัด

2. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ควรปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ประสานงานให้คำแนะนำถ่ายทอดเทคโนโลยี และอำนวยความสะดวกโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม และยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง และพัฒนาให้ผู้นำเกษตรกรเป็นวิทยากรกระบวนการ

3. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรร่วมกับคณะกรรมการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบล ผู้นำชุมชน ช่วยกระตุ้นให้กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ได้จากการจัดทำแผนชุมชนดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีแผนการทำงานร่วมกัน

4. ควรสร้างเครือข่าย (กลุ่มกิจกรรม) ในระดับตำบล พัฒนาสู่ระดับอำเภอและระดับจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการ แลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

5. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ ควรดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6. ควรจัดฝึกอบรมการเป็นวิทยากรกระบวนการ การเขียน วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล การใช้ อินเทอร์เน็ตและการประมวลผลข้อมูลเบื้องต้นแก่เจ้าหน้าที่ระดับตำบล

ข้อเสนอแนะในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. การทำความเข้าใจกับทีมวิจัยร่วมกัน นักวิจัยทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่พัฒนาโครงการวิจัย ดำเนินงานวิจัย และสรุปผลงานวิจัย โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจน

2. ในการพัฒนาโจทย์วิจัยจะต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ ทั้งศักยภาพที่มีจุดอ่อน ข้อจำกัด ปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดโจทย์วิจัยได้อย่างชัดเจน การตั้งโจทย์วิจัยไม่ควรจะกว้างหรือแคบเกินไป ควรเป็นโจทย์วิจัยที่สามารถดำเนินการและควบคุมได้ ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงระยะเวลาที่จะใช้ในการวิจัยที่เหมาะสม

3. ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยในพื้นที่จะต้องมีการจดบันทึกสถานการณ์ ข้อมูลและวิเคราะห์ เบื้องต้น และข้อสังเกตต่าง ๆ ที่พบ ในแต่ละกิจกรรมอย่างละเอียด ตามประเด็นโจทย์วิจัยที่ตั้งไว้ เพื่อให้สามารถนำมาตอบโจทย์ได้ ทั้งนี้ ควรจะต้องมีการกำหนดแบบบันทึกรายงานการวิจัย เพื่อช่วยให้นักวิจัยสามารถบันทึกได้ตามโจทย์นั้น ๆ

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะนี้ บางกิจกรรมอาจสามารถมีการเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณมา ประกอบในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้จะช่วยให้งานวิจัยมีความชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น จำนวนผู้เข้าร่วม กิจกรรมแต่ละกิจกรรม จำนวนหรือขั้นตอนการจัดเวทีชุมชน เป็นต้น

5. งานวิจัยเชิงปฏิบัติการในงานส่งเสริมการเกษตร ควรดำเนินการ ดังนี้

5.1 สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการทำ PAR แก่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร โดยการจัดประชุมสัมมนา และให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับอำเภอ/จังหวัด ที่มีประสบการณ์มาแล้ว ประสพการณ์ให้ฟัง

5.2 เตรียมนักวิจัยให้มีความพร้อม โดยเริ่มจากงานวิจัยที่มีกรอบการวิจัยไม่กว้างนัก

5.3 จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการให้ความรู้และฝึกปฏิบัติ เพื่อจัดทำโจทย์วิจัยในประเด็นที่ผู้วิจัยรับผิดชอบอยู่ โดยควรทำในลักษณะเป็นทีม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และช่วยเหลือกันและกัน และเป็นการสร้างทีมงานวิจัยในระดับเขต/จังหวัด/กอง/สำนัก/หน่วยงานภายนอกต่อไป

5.4 กำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยและวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจน รวมทั้งปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้

5.5 กำหนดทีมวิจัยที่ชัดเจน และมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน รวมทั้งมีการสรุปบทเรียนทุกครั้งหลังจากดำเนินการ วิเคราะห์ผลและสังเคราะห์ผลเป็นระยะ ๆ

5.6 พัฒนาแบบฟอร์มจดบันทึก วิธีการวิเคราะห์ผลการทำงานวิจัยและการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัย รวมทั้งจัดทำรายงาน เพื่อให้ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางการดำเนินงาน

5.7 การดำเนินการวิจัยควรมีการอบรมและให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้วิจัยเป็นระยะ ๆ

5.8 จัดให้มีทีมที่ปรึกษาที่สามารถทำงานใกล้ชิดในพื้นที่กับนักวิจัย

6. ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะมีการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้มีการพัฒนาแนวคิด และพฤติกรรมในการทำงานเกิดมุมมองที่ต่างกันขึ้น มีการนำความรู้ และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานมาพัฒนางาน แต่งานวิจัยจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร ดังนั้น ผู้บริหารในระดับต่างๆ ให้ความสำคัญ และสนับสนุนจะทำให้เกิดการพัฒนางาน โดยผู้ทำงานอย่างแท้จริง และหากมีการขยายแนวคิดสู่จังหวัดอื่นต่อไป ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาการทำงานวิจัยจากผู้ที่ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง

7. การวิจัยเชิงพรรณนาหรือเชิงคุณภาพควรมีการวิจัยศึกษาเชิงปริมาณควบคู่ทุกกรณี หรือทุกเหตุการณ์ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในทิศทางการดำเนินงานและความน่าเชื่อถือ

8. การวิจัยควรครอบคลุมที่อำเภอ เพื่อให้ระบบการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ได้ดำเนินการในทิศทางเดียวกัน เช่น การติดตาม นิเทศ ประเมินผล การพัฒนาบุคลากร และการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
บทคัดย่อ	
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	(1)
สารบัญ	(8)
สารบัญแผนภูมิ	(10)
บทที่ 1 บทนำ	
- ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	1
- วัตถุประสงค์.....	2
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
- ใจหทัยคำถามงานวิจัย.....	3
- นิยามศัพท์.....	4
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
- การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน.....	7
- การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่9(พ.ศ.2545 –2549).....	10
- บทบาทหน้าที่และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตร.....	11
- ระบบส่งเสริมการเกษตร.....	15
- การส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถใน การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน.....	32
- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR).....	34
- กรอบการวิจัย.....	40
บทที่ 3 วิธีกรวิจัย	
- ระเบียบวิธีกรวิจัย.....	41
- ขั้นตอนดำเนินการ.....	41

เรื่อง		หน้า
บทที่ 4	ผลการวิจัย	59
	1. ระบบการทำงานในพื้นที่	
	1.1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างไร	
	- กระบวนการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ แบบมีส่วนร่วม.....	60
	- การให้บริการของศูนย์บริการฯ แก่ชุมชนที่เหมาะสม.....	68
	- กระบวนการได้มาของแผนชุมชน.....	71
	- เครือข่ายการเรียนรู้และกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ.....	79
	1.2 บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล.....	88
	2. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่.....	
	- ระบบข้อมูลสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ.....	100
	- ระบบพัฒนาบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ.....	103
	- ระบบติดตามและนิเทศงานที่มีประสิทธิภาพ.....	105
	- ระบบประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพ.....	108
	- ระบบการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ.....	111
	- ระบบสนับสนุนแผนของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ.....	115
บทที่ 5	สรุปผลและข้อเสนอแนะ	
	- ระบบการทำงานในพื้นที่.....	119
	- ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่.....	129
	เอกสารอ้างอิง.....	142
	ภาคผนวก	146
	- คณะผู้วิจัย	147
	- สรุปผลการสัมมนาเสนอร่างผลงานวิจัย ฯ	152

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 แบบจำลองกระบวนการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตร.....	25
แผนภูมิที่ 2 กรอบการวิจัย.....	40
แผนภูมิที่ 3 ขั้นตอนการพัฒนาโครงการวิจัย.....	48
แผนภูมิที่ 4 การดำเนินตามกิจกรรม.....	50
แผนภูมิที่ 5 สรุปขั้นตอนการวิจัย.....	52
แผนภูมิที่ 6 ผังการจัดเวทีการจัดทำแผนชุมชน.....	77
แผนภูมิที่ 7 ผังการจัดเวทีพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้.....	84
แผนภูมิที่ 8 ระบบการทำงานในพื้นที่.....	116
แผนภูมิที่ 9 กระบวนการได้มาของแผนชุมชน	123
แผนภูมิที่ 10 กระบวนการทำงานและบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร	126
แผนภูมิที่ 11 ระบบการทำงานในพื้นที่	128
แผนภูมิที่ 12 ระบบข้อมูลสารสนเทศ	129
แผนภูมิที่ 13 ระบบพัฒนาบุคลากร	131
แผนภูมิที่ 14 ระบบติดตามและนิเทศงาน	133
แผนภูมิที่ 15 ระบบประเมินผล	135
แผนภูมิที่ 16 ระบบประชาสัมพันธ์	136
แผนภูมิที่ 17 ระบบสนับสนุนแผนชุมชน	139
แผนภูมิที่ 18 ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม	141

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ภาคเกษตรกรรมของไทยมีความสำคัญต่อการพัฒนาของประเทศเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านการเป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงประชากรในประเทศรวมถึงประชากรในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกด้วยผลผลิตทางการเกษตรทำรายได้สู่ประเทศปีละหลายแสนล้านบาท โดยในปี 2543 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร(2544) รายงานว่า สินค้าเกษตรกรรมมีมูลค่าส่งออกถึง 626,286 ล้านบาท (หักแสนสองหมื่นหกพันสองร้อยแปดสิบหกล้านบาทถ้วน) ที่สำคัญอีกประการคือ ประชากรภาคเกษตรเป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศถึงร้อยละ 56 ในปี 2544 ดังนั้น กรมส่งเสริมการเกษตรซึ่งมีภารกิจหลักในการส่งเสริมการเกษตรจะต้องจัดให้มีระบบส่งเสริมการเกษตรเพื่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดเผยแพร่ บริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรมส่งเสริมการเกษตรได้ดำเนินการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรมาเป็นลำดับ นับตั้งแต่ปี 2510 ซึ่งเป็นปีที่จัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นมา จนล่าสุดได้ปรับปรุงและประกาศใช้ระบบส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ปี 2540 จนถึง 2545 ทั้งนี้เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากระบบส่งเสริมการเกษตรเป็นกลไกในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการถ่ายทอดวิชาการข้อมูล ข่าวสารไปสู่เกษตรกรได้อย่างทั่วถึง

ในปัจจุบันได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่ พ.ศ. 2540 โดยให้ความสำคัญในเรื่องการวางพื้นฐานให้เกิดการปฏิรูปที่สำคัญทั้งทางสังคม การเมือง การบริหารภาครัฐ การกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน กอปรกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) และนโยบายของรัฐบาลปัจจุบันให้ความสำคัญในการยึดคนในการพัฒนามีต้องค้ำรวม รวมทั้งพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เกิดพลังของคนในชุมชน ในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนา แก้ไขปัญหา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคม โดยการส่งเสริมการรวมตัวของชุมชนและประชาสังคม ค้นหาศักยภาพของชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมมีการติดตามและประเมินผลการพัฒนาโดยชุมชน ในส่วนของกรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรใน พื้นที่ที่มีเป้าหมายในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกร โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ภายได้โครงการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตรเป็น

ศูนย์กลางดำเนินงานในระดับพื้นที่ (ตำบล) เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ควบคู่ กับการพัฒนาการเกษตร ตามนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่ต้องการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง ตัดสินใจ ในกิจการดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่นได้เอง โดยรัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริม ประกอบกับในปี 2542 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มอบให้กรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินงานตามโครงการเพิ่มขีดความ สามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภายใต้การสนับสนุนจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม การใช้ภูมิปัญญาและทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจัดเวทีเรียนรู้ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สร้างโอกาสให้ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อแสวงหาแนวทางและวางแผนชุมชนด้วย ตนเอง โดยที่ประสบการณ์จากโครงการดังกล่าวชุมชนสามารถวางแผนปฏิบัติงานตามแผนด้วยตนเอง มี ขีดความสามารถสูงขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นการพึ่งพาตนเองในหลายด้าน ดังนั้น บทบาทของเจ้าหน้าที่ และระบบงานส่งเสริมการเกษตรจะต้องดำเนินการพัฒนาให้สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

จากสถานการณ์ดังกล่าวนี้ กรมส่งเสริมการเกษตรจึงต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานโดยเน้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้เกิดการเรียนรู้จาก การร่วมคิด ปฏิบัติและการพัฒนาศักยภาพด้วยตนเอง ดังนั้นเพื่อให้ระบบส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบการ ทำงานที่มีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในทุกระดับและเกษตรกร เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาการ เกษตรที่ยั่งยืนตามเจตนารมณ์ของชาติ กรมส่งเสริมการเกษตรจึงเห็นสมควรทำการวิจัยระบบส่งเสริม การเกษตรแบบมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและชุมชน โดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีประจำตำบลเป็นกลไกในการดำเนินงาน เพื่อค้นหาองค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานตาม ระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม และใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรอย่างมี ประสิทธิภาพ บังเกิดผลต่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรได้ในที่สุด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระบบการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตร เกี่ยวกับกระบวนการทำงาน ของศูนย์ฯ และบทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร
2. เพื่อศึกษาระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตร เกี่ยวกับระบบ ข้อมูลสารสนเทศ ระบบพัฒนาบุคลากร ระบบการติดตามและนิเทศงาน ระบบประเมินผลงาน ระบบการ ประชาสัมพันธ์ และระบบการสนับสนุนแผนของชุมชน
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการตามระบบ ส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้สามารถทำงานวิจัยควบคู่ไปกับการปฏิบัติงาน อันจะส่งผลให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสามารถนำงานวิจัยไปปรับใช้ในการพัฒนาการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในครัวเรือนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
2. พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัย 4 จังหวัด ได้มีการพัฒนาการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
3. กรมส่งเสริมการเกษตรสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาบทบาท แนวทางและวิธีการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โจทย์คำถามงานวิจัย

1. ระบบการทำงานในพื้นที่

โจทย์ 1.1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างไร

โจทย์ย่อย 1.1.1: กระบวนการดำเนินงานศูนย์บริการฯ แบบมีส่วนร่วม

โจทย์ย่อย 1.1.2: การให้บริการของศูนย์บริการฯ แก่ชุมชนที่เหมาะสม

โจทย์ย่อย 1.1.3: กระบวนการได้มาของแผนชุมชน

โจทย์ย่อย 1.1.4: เครือข่ายการเรียนรู้และกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ 1.2 บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล

2. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

โจทย์ย่อย 2.1 : ระบบข้อมูลสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.2 : ระบบพัฒนาบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.3 : ระบบการติดตามและนิเทศงานที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.4 : ระบบประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.5 : ระบบการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.6 : ระบบการสนับสนุนแผนชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

นิยามศัพท์

“ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม” หมายถึง ต้นแบบการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรที่ให้ผู้ปฏิบัติงาน เกษตรกร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ วางแผน ประเมินผล การดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรเพื่อพัฒนาวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

“ระบบส่งเสริมการเกษตร” หมายถึง ระบบบริหารจัดการการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการนำความรู้และเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการผลิต ตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

“การทำงานแบบมีส่วนร่วม” หมายถึง การทำงานที่มีการร่วมกันในเรื่องการตัดสินใจว่าควรทำอะไรทำอย่างไร และดำเนินการตามแนวทางที่ตัดสินใจ โดยได้รับประโยชน์จากกิจกรรมที่มีส่วนร่วมนั้น ๆ

“กระบวนการเรียนรู้” หมายถึง การที่เจ้าหน้าที่ เกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกันในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะที่เท่าเทียมกัน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

“ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล” (ศูนย์บริการ ฯ) หมายถึง ศูนย์กลางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชน ที่มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการพัฒนาด้านการเกษตร โดยชุมชนมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่

“การบูรณาการ” หมายถึง กระบวนการผสมผสานการทำงานในพื้นที่ระหว่าง เจ้าหน้าที่ของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อจัดความซ้ำซ้อนของทรัพยากรบุคคล งบประมาณ งาน เวลา และลดความสับสนของผู้ปฏิบัติงานและเกษตรกร

“ชุมชน” หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นดำรงชีวิตและเพื่อการผลิต มีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ โดยที่สังคมยังมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติและสมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร

“ระบบการทำงานในพื้นที่” หมายถึง ระบบวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอ

“แผนชุมชน” หมายถึง แผนที่เกิดจากความคิดของคนในชุมชนที่ร่วมกัน คิดแบบมีส่วนร่วมและจัดทำขึ้น โดยคนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเตรียมความพร้อมในวิธีคิดมาก่อน ซึ่งจะบอกถึงทิศทางการพัฒนาชุมชนว่าจะเดินไปในทิศทางใด

“เครือข่ายการเรียนรู้” หมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มกิจกรรม โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกันหรืออาจมีการรวมตัวเพื่อแลกเปลี่ยนกัน มีผลประโยชน์ร่วมกันหรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน

“เวทีชุมชน” หมายถึง เวทีที่มีการพบปะพูดคุยและทุกคนมีส่วนร่วม โดยมีวิทยากรชุมชนมาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการตรวจสอบและปรับข้อมูลให้ตรงกัน

“วิทยากรกระบวนการ” คือ ผู้ทำหน้าที่จัดกระบวนการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ โดยใช้เทคนิคและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญ เพื่อให้งานของกลุ่มบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างจริงจัง

“ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่” หมายถึง ระบบสนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมและบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร

“ระบบข้อมูลสารสนเทศ” หมายถึง ระบบการดำเนินงานด้านข้อมูลสารสนเทศให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและผู้เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเก็บข้อมูล การประมวลผล การจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศ เพื่อให้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในทุกระดับ

“ระบบพัฒนาบุคลากร” หมายถึง ระบบการพัฒนาบุคลากรในด้านความรู้ ทักษะ และทักษะขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“ระบบการติดตามและนิเทศงาน” หมายถึง ระบบการติดตามให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ช่วยประสานความร่วมมือและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในทุกฝ่าย รวมทั้งสร้างขวัญกำลังใจให้เจ้าหน้าที่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“ระบบประเมินผล” หมายถึง ระบบการประเมินผลการดำเนินการ เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานตามกระบวนการทำงานในพื้นที่ และการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ รวมทั้งนำผลการประเมินไปปรับปรุงการทำงานและการบริหารงาน

“ระบบการประชาสัมพันธ์” หมายถึง ระบบการสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีกับประชาชนและเจ้าหน้าที่ เพื่อก่อให้เกิดการสนับสนุน ร่วมมือ เชื่อถือและศรัทธาจากประชาชน ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ

“ระบบการสนับสนุนแผนชุมชน” หมายถึง ระบบการสนับสนุนให้ชุมชนได้รับความรู้ด้านวิชาการ ปัจจัยการผลิต และทุนในการดำเนินการต่างๆ จากแหล่งสนับสนุนของภาครัฐและเอกชน ที่สอดคล้องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นหน่วยบูรณาการแผนงาน/โครงการ งบประมาณในการดำเนินการในพื้นที่

หน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่ (Mobile Unit : MU) หมายถึง หน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรในระดับอำเภอและท้องถิ่น โดยหน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีการทำงานร่วมกันในลักษณะบูรณาการ

"การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)" หมายถึง วิธีการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่มที่เป็นเจ้าของงานวิจัยร่วมกันวิจัยเรื่องของตนเองทุกขั้นตอนตั้งแต่การแสวงหาความรู้ร่วมกันในระหว่างหมู่คณะ ร่วมคิด วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผล และร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและสรุปบทเรียนเพื่อหาทางพัฒนาต่อไป

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม คณะนักวิจัยได้ศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

- 2.1 การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.2 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)
- 2.3 บทบาทหน้าที่ และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตร
- 2.4 ระบบส่งเสริมการเกษตร
- 2.5 การส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน
- 2.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

โดยมีรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

2.1 การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.1.1 ความหมายและแนวคิดการทำงานแบบมีส่วนร่วม

"การมีส่วนร่วม" ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังที่แรศ สงเคราะห์สุข (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาดังแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย(ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้สรุปไว้ว่าการมีส่วนร่วมมีความหมายในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน

อรพินท์ สฟโชคชัย (2539) ได้กล่าวถึงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และการทำงานในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา เป็นกระแสแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์การพัฒนาในอดีต ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นกระบวนการที่น่าจะมีพลังในการผลักดันการพัฒนาสังคมมากกว่าในอดีต โดยลักษณะการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคี ประกอบด้วยภาคต่าง ๆ คือ ภาครัฐราชการ ภาคประชาชนและชุมชน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจ การดำเนินงานที่ทุก

ส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมนี้จะต้องทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน โดยสร้างกลไกให้เกิดการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในลักษณะที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์(win-win approach)

สุรพล จันทราปัติย์ (2544) อ้างโดย บำเพ็ญ เขียวหวาน (2544) กล่าวถึง การสร้างการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ แนวทางและวิธีการเข้ามามีส่วนร่วม สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ร่วมกัน และการสนับสนุนของสถาบัน โดยสถาบันต้องสนับสนุนทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการและมีการเชื่อมประสานกับองค์กรอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือองค์กรท้องถิ่น สภาพการเรียนรู้ที่ต้องเน้นการแก้ไขปัญหา มีการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ และร่วมมือกันในการปฏิบัติงานในท้องถิ่น ความรับผิดชอบอยู่ที่ตัวบุคคลที่ต้องใช้ดุลยพินิจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบมากกว่าจะอยู่ที่ระเบียบวิธีปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ใดๆ พฤติกรรมและเจตคติของบุคคลต้องมีความเป็นประชาธิปไตย ยินดีรับฟังและเอื้ออำนวยต่อกระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจของประชาชนไม่ใช่การแนะนำสั่งสอนในการปฏิบัติงานร่วมกับประชาชน กลุ่มและองค์กรท้องถิ่นจะได้รับการสั่งสอน สนับสนุนให้ทดสอบความคิดและวิธีการอย่างเป็นระบบด้วยความสามารถและศักยภาพของชุมชนที่จะเป็นไปได้

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2544) ได้กล่าวถึงแนวคิดการลดความยากจนต้องเริ่มจากการประเมินและการวางแผนลดความยากจนในระดับท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม โดยคนจนต้องเป็นกลไกหลักในการแก้ปัญหาความยากจน โดยเป็นศูนย์กลางใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่มีโครงสร้างเปรียบเหมือนโซ่ดาว มีคนจนเป็นโซ่แดง ทำหน้าที่ตัดสินใจ ส่วนผู้นำชุมชนและภาคีการพัฒนาอยู่ที่โซ่ขาว ทำหน้าที่เป็นกลไกรองและกลไกเสริม การมีส่วนร่วมใช้กระบวนการ 5 ร คือ รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ ทั้งนี้จะเน้นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายในทุกขั้นตอน

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2544) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร คือ การมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่างๆ ทางส่งเสริมการเกษตร ซึ่งได้แก่ เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชน เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการทำกิจกรรมในชั้นต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา คือ ร่วมคิดค้นหาแนวทางแก้ปัญหาของตนเอง ตัดสินใจ เลือกแนวทางในการพัฒนา ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้มีโอกาสพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการคิดริเริ่ม การจัดการ การควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของชุมชนด้วยความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน โดยถือว่าบุคคลเป้าหมายนั้นเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการดำเนินการพัฒนาด้วยความรู้สึกผูกพันถึงความเป็นเจ้าของ หรือหุ้นส่วนซึ่งจะมีผลทำให้เกิดการสร้างพลังอำนาจ(empowerment) ให้เกิดขึ้นกับกลุ่ม

2.1.2 การพัฒนาอย่างยั่งยืน

อรุณ อวนสกุล (2543) ให้ความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยมีคนในสังคมเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้มีความกินดีอยู่ดีมีสุข ตลอดจนมีโอกาสได้รับการศึกษาและบริการทางสาธารณสุขที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และที่สำคัญ คือ ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้สภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี ทั้งในเชิงกายภาพและคุณภาพ

พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์ (2543) กล่าวว่า การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการผลิตเพื่อพัฒนาผลผลิตที่สามารถดำเนินการผลิตที่ยาวนาน โดยมีความสมดุลของผลผลิต การใช้เทคโนโลยี ภูมิปัญญาเกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรและมีรายได้ที่เหมาะสม รวมทั้งลดสภาวะความเป็นหนี้สินของเกษตรกร การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องมุ่งสู่เกษตรกรเป็นสำคัญ เพราะเกษตรกรเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในกระบวนการผลิต จึงต้องมุ่งพัฒนาเกษตรกรให้มีความรู้ ความสามารถและประสิทธิภาพในการผลิต โดยให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนเป็นเจ้าของในการพัฒนาการผลิตซึ่งย่อมจะเกิดผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น ได้นำไปสู่แนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มเกษตรกร หันมาให้ความสนใจในการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ทิศทางดังกล่าวยังคงเป็นเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2548) แต่หันมาให้ความสำคัญที่กระบวนการทำงานและการผสมผสานเทคโนโลยีใหม่กับภูมิปัญญาชาวบ้าน พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้มีการประสานงานระหว่างภาคีต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้กำหนดนโยบายให้มีการทำงานแบบบูรณาการ มีการระดมทรัพยากรบุคคลและงบประมาณลงในพื้นที่ และชุมชนในลักษณะผสมผสาน มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการพัฒนา เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

โครงการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน มีเป้าหมายในการเพิ่มขีดความสามารถและเสริมสร้างประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรยั่งยืนให้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรรายย่อย เน้นการปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงาน โดยให้ทุกฝ่าย รวมทั้งเกษตรกรได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และได้กำหนดนโยบายให้มีการทำงานแบบบูรณาการมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ควบคู่การพัฒนา เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการเช่นนี้เป็นการเสริมสร้างศักยภาพ และความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร หากทำเช่นนี้

ติดต่อกันไปนาน ๆ กลุ่มเกษตรกรก็จะมีประสบการณ์ ความรู้ ทักษะและมีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งตนเองได้ในที่สุด

โดยสรุปการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มเกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ต้น คือร่วมคิดค้นหาแนวทางแก้ปัญหาของตนเอง ตัดสินใจ เลือกแนวทางในการพัฒนา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน โดยมีเกษตรกรเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้มีโอกาสพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการคิด ริเริ่ม จัดการควบคุมการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ตลอดจนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรับผิดชอบผลที่เกิดจากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน กระบวนการเช่นนี้เป็นการเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร ซึ่งทำให้เกษตรกรมีประสบการณ์ ความรู้ สามารถคิด วิเคราะห์แก้ไขปัญหาของตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

2.2 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545) ได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยมีปรัชญาและแนวคิดหลักในการพัฒนาประเทศ ดังนี้ คือยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไทยเป็นพื้นฐานการพัฒนา ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยยึดหลักให้คนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างแท้จริงและมุ่งหมายให้สังคมไทยพัฒนาไปสู่สังคมที่เข้มแข็ง และมีคุณภาพเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้และเอื้ออาทรต่อกัน

นอกจากนี้แล้วทิศทางการพัฒนาที่สำคัญ คือ ให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพคน คุณภาพชีวิตและคุณค่าวัฒนธรรมไทย และการสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและพลังท้องถิ่นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นกลไกในการพัฒนา

ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ควรมีแนวทางการพัฒนา โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นองค์กร ชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนา และแก้ปัญหาของตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเพิ่มรายได้

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 คือ เน้นการเพิ่มศักยภาพของชุมชน การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและพลังท้องถิ่นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นกลไกในการพัฒนา

2.3 บทบาทหน้าที่ และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2537) ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2537 กำหนดอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร ไว้ดังนี้

1) พัฒนา ส่งเสริม และถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตพืชและธุรกิจเกษตรแก่เกษตรกร 2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อเป็นแหล่งรับและเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตร 3) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร หรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย และได้แบ่งส่วนราชการของกรมส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

ก. ราชการบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเลขานุการกรม
- 2) กองคลัง
- 3) กองการเจ้าหน้าที่
- 4) กองเกษตรสัมพันธ์
- 5) กองขยายพันธุ์พืช
- 6) กองป้องกันและกำจัดศัตรูพืช
- 7) กองแผนงาน
- 8) กองฝึกอบรม
- 9) กองพัฒนาการบริหารงานเกษตร
- 10) กองส่งเสริมธุรกิจเกษตร
- 11) กองส่งเสริมพืชไร่นา
- 12) กองส่งเสริมพืชสวน
- 13) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคกลาง
- 14) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคตะวันตก
- 15) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคตะวันออก
- 16) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 17) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้
- 18) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคเหนือ

ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเกษตรจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมการผลิตพืช ธุรกิจเกษตร และการดำเนินการของสถาบันเกษตรกร รวมทั้งประสานการพัฒนาการเกษตรในจังหวัด

- กำกับ ดูแล และสนับสนุนการปฏิบัติงานของสำนักงานเกษตรอำเภอ

● ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

ตามแผนอัตรากำลัง 3 ปี กรมส่งเสริมการเกษตร (พ.ศ. 2537 – 2539) ได้กำหนดโครงสร้างของสำนักงานเกษตรจังหวัด โดยแบ่งออกเป็น 4 ฝ่าย คือ

1.1 ฝ่ายบริหาร มีหน้าที่รับผิดชอบงานสารบรรณ งานธุรการทั่วไป งานการเจ้าหน้าที่ งานการเงิน บัญชีและพัสดุ งานพัฒนาสถาบันเกษตรกร งานวิชาการ เกษกิจเกษตร และงานช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติในเขตจังหวัดที่รับผิดชอบ

1.2 ฝ่ายแผนงาน มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรและแผนงานประจำปีของสำนักงานเกษตรจังหวัด การปฏิบัติงานตามโครงการและกิจกรรมพิเศษ ประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนงานโครงการและระบบส่งเสริมการเกษตร เก็บรวบรวมสถิติข้อมูลด้านการเกษตร ดำเนินงานฝึกอบรม เจ้าหน้าที่และเกษตรกร ผลิตเอกสารคำแนะนำทางวิชาการ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์งานส่งเสริมการเกษตรของสำนักงานเกษตรจังหวัด

1.3 ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาการผลิต มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตพืชเศรษฐกิจต่างๆในจังหวัด โดยการใช้เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต เพื่อเพิ่มผลผลิต ปรับปรุงคุณภาพ และลดต้นทุนการผลิต การบริการให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการในด้านการผลิตพืช และการดำเนินงานเกี่ยวกับธุรกิจเกษตร

1.4 ฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืช มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้บริการและปฏิบัติงานด้านป้องกันและกำจัดศัตรูพืช การสำรวจ ตรวจสอบและวางแผนการป้องกันกำจัดศัตรูพืช การพยากรณ์เตือนการระบาดของศัตรูพืช ให้คำปรึกษาแนะนำ ถ่ายทอดความรู้ด้านการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชแก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกร

2) สำนักงานเกษตรอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในเขตพื้นที่รับผิดชอบ
- ปฏิบัติหน้าที่และประสานงานในฐานะตัวแทนกระทรวงในระดับตำบล
- ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

โครงสร้างของสำนักงานเกษตรอำเภอ แบ่งออกเป็น 3 งาน คือ

2.1 งานธุรการ มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานสารบรรณ งานธุรการทั่วไป งานการเจ้าหน้าที่ งานงบประมาณ การเงิน และบัญชี และงานพิมพ์ตลอดจนการติดต่อประสานงานทั่วไปของสำนักงาน

2.2 งานพัฒนาสถาบันเกษตรกร มีหน้าที่รับผิดชอบงานส่งเสริมและพัฒนาสถาบันเกษตรกร ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร งานวิชาการเคหกิจเกษตร งานส่งเสริมธุรกิจเกษตร และการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติ

2.3 งานส่งเสริมการผลิต มีหน้าที่รับผิดชอบในการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการ ให้คำแนะนำส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการ ตลอดจนเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนาการผลิตของเกษตรกร แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเกษตรกรในพื้นที่ที่รับผิดชอบ ร่วมมือและประสานกับหน่วยงานอื่นในพื้นที่ในการส่งเสริมด้านการประมง ปศุสัตว์ สหกรณ์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ต่อมาในปี 2545 กรมส่งเสริมการเกษตร (2545) ได้ดำเนินการปรับปรุงบทบาทภารกิจโครงสร้างส่วนราชการและอัตรากำลังตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ.2545 ซึ่งได้กำหนดภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตรไว้ดังนี้ 1) ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร 2) ฝึกอบรมเกษตรกร และให้บริการทางการเกษตร 3) พัฒนาส่งเสริมและประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต และการจัดการผลผลิตพืช ประมง และปศุสัตว์แก่เกษตรกร 4) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร หรือตามที่กระทรวง หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย และได้แบ่งส่วนราชการของกรมส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

ก.ราชการบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเลขาธิการกรม
- 2) กองคลัง
- 3) กองแผนงาน
- 4) กองการเจ้าหน้าที่
- 5) กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะ
- 6) กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร
- 7) ศูนย์สารสนเทศ
- 8) สำนักขยายเมล็ดพันธุ์พืช
- 9) สำนักพัฒนาเกษตรกร
- 10) สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี
- 11) สำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร
- 12) สำนักพัฒนาคุณภาพสินค้าเกษตร
- 13) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 จ.ชัยนาท
- 14) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 2 จ.ราชบุรี
- 15) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3 จ.ระยอง

16) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 จ.ขอนแก่น

17) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5 จ.สงขลา

18) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6 จ.เชียงใหม่

ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

1) สำนักงานเกษตรจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร องค์กรเกษตรกรและวิสาหกิจเกษตรของชุมชน

ส่งเสริมและประสานถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต การจัดการผลผลิตพืชประมง และปศุสัตว์

- กำกับ ดูแล และสนับสนุนการปฏิบัติงานของสำนักงานเกษตรอำเภอ

- ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือ

ที่ได้รับมอบหมาย

โดยแบ่งงานออกเป็น 1 ฝ่าย 2 กลุ่ม คือ

1.1 ฝ่ายบริหารทั่วไป มีหน้าที่รับผิดชอบการปฏิบัติงานบริหารทั่วไป ได้แก่ งานธุรการ งานสารบรรณ งานการเงินและบัญชี งานพัสดุและยานพาหนะ การจัดทำและบริหาร งบประมาณ งานพิมพ์และแจกจ่ายเอกสาร งานการเจ้าหน้าที่ งานประชุม และงานประสานราชการทั่วไปของสำนักงาน

1.2 กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร มีหน้าที่

- ศึกษา วิเคราะห์และวางแผนการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร องค์กรเกษตรกร และเครือข่ายให้เข้มแข็ง

- ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจเกษตรของชุมชน

- ปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งติดตามประเมินผลการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรของจังหวัด

- ส่งเสริมสนับสนุนและประสานการดำเนินงานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

- ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ และให้บริการข้อมูลสารสนเทศการเกษตร

- ประสานและดำเนินงานโครงการพระราชดำริและพื้นที่เฉพาะ และช่วยเหลือเกษตรกร ผู้ประสบภัยธรรมชาติ

- ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

1.3 กลุ่มส่งเสริมการผลิตและจัดการผลผลิต มีหน้าที่

- ศึกษา วิเคราะห์ และวางแผนการผลิตและจัดการผลผลิตพืช ประมงน้ำจืด และปศุสัตว์ขึ้นพื้นฐาน

- ศึกษา พัฒนา และคัดเลือกรูปแบบการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

- ดำเนินการส่งเสริม และประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตและจัดการผลผลิต และการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตร

- ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการส่งเสริมการผลิตและจัดการผลผลิตในพื้นที่

- ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

2) สำนักงานเกษตรอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- วางแผนและส่งเสริมการวางแผนการผลิตการเกษตรในอำเภอ

- ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร องค์กรเกษตรกร และวิสาหกิจเกษตรของชุมชน

- ส่งเสริมและประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต การจัดการผลผลิตพืช ประมงและปศุสัตว์

- ให้บริการและส่งเสริมอาชีพการเกษตรทุกสาขา

- ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

2.4 ระบบส่งเสริมการเกษตร

2.4.1 ความหมาย

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2536) กล่าวว่าว่าการส่งเสริมการเกษตร เป็นการนำความรู้ วิธีการ และเทคนิคใหม่ๆ ทางเกษตรไปแนะนำเผยแพร่ให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกร แล้วติดตามให้คำแนะนำช่วยเหลือจนบังเกิดผลสำเร็จ ขณะเดียวกันก็นำปัญหาทางเกษตรมาวิเคราะห์หาหนทางแก้ไข

สิน พันธุ์พินิจ (2544) กล่าวถึงระบบการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่าเป็นระบบการจัดการบริการ เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารหรือสารสนเทศ เทคโนโลยี และการให้การศึกษาอันกระบวนแก่เกษตรกร ตามที่เกษตรกรประสงค์จะยอมรับและเรียนรู้ด้วยความอิสระ โดยมีระบบส่งเสริมการเกษตรเป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญที่จะนำความรู้และเทคโนโลยีไปเผยแพร่แก่เกษตรกร

สรุปได้ว่าระบบส่งเสริมการเกษตร หมายถึง ระบบบริหารจัดการการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการนำความรู้และเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการผลิตตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

2.4.2 พัฒนาการระบบส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทย

เอกชัย โอเจริญ (2541) ได้กล่าวไว้ว่าระบบส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกร โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการผลิตตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรบรรลุจุดมุ่งหมายสำคัญตามหลักปรัชญาของงานส่งเสริมการเกษตร

คือ ให้เกษตรกรช่วยเหลือตนเองได้อย่างยั่งยืน กรมส่งเสริมการเกษตรจึงได้ดำเนินการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ปี 2510 นับตั้งแต่จัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรจนถึงปัจจุบันให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ช่วงที่ 1 ปี 2510-2519 งานส่งเสริมการเกษตรในช่วงแรกเป็นการส่งเสริมที่เน้นการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาแก่เกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ การถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรแผนใหม่มีข้อจำกัดมากในเรื่องอัตรากำลังที่ไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถใช้วิธีการส่งเสริมแบบรายบุคคลได้อย่างทั่วถึง จึงใช้วิธีการส่งเสริมการเกษตรผ่านกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ในช่วงปี พ.ศ. 2518 กรมส่งเสริมการเกษตรได้รับความช่วยเหลือจากธนาคารโลก และธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย ดำเนินการส่งเสริมการเกษตรแบบเน้นหนักเฉพาะจุดในเขตพื้นที่ได้รับน้ำชลประทาน ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะสามารถเผยแพร่วิชาการแผนใหม่ไปถึงเกษตรกรอย่างทั่วถึงและถูกต้อง

ช่วงที่ 2 ปี 2520-2526 จากผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาการเกษตรในเขตชลประทาน นำไปสู่การปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรในปี พ.ศ.2520 โดยการนำระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (Training and visit system) มาใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบที่มุ่งให้เจ้าหน้าที่ได้ใกล้ชิดเกษตรกรโดยการเยี่ยม ให้คำแนะนำแก่เกษตรกรและนำปัญหามาแก้ไขอย่างเป็นระบบซึ่งมีหลักการสำคัญคือ

1. ใช้เทคนิคการให้คำแนะนำและสอนทักษะแก่กลุ่มผู้นำเกษตรกรตามตารางเวลาที่แน่นอน แล้วให้ผู้นำเกษตรกรเหล่านั้นนำความรู้และทักษะที่ได้รับไปเผยแพร่แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ ในชุมชน
2. จัดให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมมีทักษะและความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิตเพื่อสามารถถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. มีการปรับปรุงความสัมพันธ์ของงานวิจัยต่องานส่งเสริมการเกษตรโดยเฉพาะการนำปัญหาของงานเกษตรไปแก้ไข โดยนักวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยีกลับไปสู่เกษตรกรอย่างมีประสิทธิภาพ
4. เป็นการปรับปรุงและพัฒนาสภาพของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร โดยสร้างความเข้าใจในบทบาทหน้าที่รับผิดชอบต่องานส่งเสริมการเกษตรต่อการพัฒนาชุมชนส่งผลให้ได้รับการยอมรับศรัทธาจากชุมชน ทำให้เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติงานมากขึ้น
5. จัดให้มีระบบการเยี่ยมเยียนเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอโดยมีการกำหนดวัน เวลาและสถานที่แน่นอน เพื่อให้คำแนะนำ ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรด้วยวิธีการปฏิบัติที่ทันสมัย จนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในไร่นาเกษตรกร

6. จัดให้มีการสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ ยานพาหนะ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และการสนับสนุนจากหน่วยเหนือด้านต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ช่วงที่ 3 ปี 2527-2536 เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานตามโครงการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร ระยะที่ 1 และระยะที่ 2 พบว่า มีปัญหาอุปสรรคบางประการเกี่ยวกับองค์ประกอบของระบบส่งเสริมการเกษตร

จึงมีการพัฒนาองค์ประกอบต่างๆ คือการจัดอัตราค่าจ้าง การฝึกอบรม การเยี่ยมเกษตรกร การคัดเลือก และใช้ประโยชน์จากเกษตรกรผู้นำ การจัดทำแปลงทดสอบพืชเศรษฐกิจ การจัดทำแปลงส่งเสริมการปลูกพืช การนิเทศงาน และการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ ให้เกิดความสมบูรณ์ในระบบและสามารถใช้ปฏิบัติงานได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ได้ดำเนินการโครงการหมู่บ้านหลักส่งเสริมการเกษตรและศูนย์เกษตรประจำตำบล ซึ่งเป็นแนวทางการส่งเสริมการเกษตรสู่เกษตรกร โดยใช้กิจกรรมและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำศูนย์

ระหว่างปี 2531-2536 กรมส่งเสริมการเกษตรได้ดำเนินการตามโครงการที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร 2 โครงการ คือ

1. โครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร (คปพ.) ปี 2531-2534 มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงการจัดทำแผนส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ รวมทั้งเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้ดำเนินการผลิตทางการเกษตรและแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพในรูปกลุ่มกิจกรรมอื่นจะทำให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในที่สุด โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

- 1.1 วิเคราะห์พื้นที่และชุมชน ด้านศักยภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อรับทราบสถานการณ์ ปัญหา ความต้องการและศักยภาพการผลิตของพื้นที่และเกษตรกร

- 1.2 กระบวนการกลุ่ม กระตุ้นให้เกิดการสนับสนุนเพื่อพึ่งพาตนเองได้

- 1.3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ผ่านกลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการคิดและวางแผนด้วยตนเอง โดยเจ้าหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ

- 1.4 การสนับสนุนของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตามที่ได้วางแผนไว้ โดยทุกขั้นตอนการดำเนินงาน เกษตรกรต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2. โครงการสนับสนุนแผนการผลิตของเกษตรกร (ผกก.) ปี 2535-2539 มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรวางแผนการผลิตตามความถนัด ตามความต้องการสอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่ ทรัพยากร และตลาด รวมทั้งการพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกรในการวางแผนการผลิต โดยเจ้าหน้าที่สนับสนุนให้ข้อมูลการผลิต การตลาด เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจวางแผนด้วยตนเอง โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

- 2.1 สนับสนุนข้อมูลทางเลือกทางการเกษตรแก่เกษตรกร และให้เกษตรกรตัดสินใจวางแผนปรับปรุง เปลี่ยนแปลงกิจกรรมการเกษตรของตนเอง

- 2.2 หน่วยงานของรัฐสนับสนุนเงินทุนและทรัพยากรต่างๆ

ช่วงที่ 4 ปี 2537-2539 ในช่วงนี้ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร เป็นการขยายผลต่อเนื่องจากโครงการต่าง ๆ ที่ได้เริ่มดำเนินการมาแล้วในเรื่องการเพิ่มรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เจ้าหน้าที่ทุกระดับมีทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน คือ ความสำเร็จของ

เกษตรกร เน้นการพัฒนาตัวเกษตรกร มุ่งให้ทุกระดับลงสู่พื้นที่ และสนับสนุนให้เกษตรกรพึ่งพาตนเอง โดยกระบวนการกลุ่ม โดยมีองค์ประกอบของระบบส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1. ระบบการทำงานในพื้นที่ มีการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตร ทางเลือกทางการเกษตร เป็นรายหมู่บ้าน ทะเบียนครัวเรือนเกษตรกร ช่วยเหลือสนับสนุนการจัดทำแผนการผลิตของเกษตรกร
2. ระบบสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ ได้แก่ ระบบฝึกอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยี ระบบสนับสนุนปัจจัยการผลิตและเงินทุน ระบบการติดตามและนิเทศงาน และระบบสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง

ในปี 2537 ได้เริ่มดำเนินการตามโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร(คปร.) ให้สอดคล้องกับข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรและการตลาด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตในพื้นที่ การปลูกพืชที่มีปัญหาด้านราคาไปสู่กิจกรรมการเกษตรอื่นๆ ที่ทำให้ได้ผลตอบแทนสูงกว่า และเหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่

ช่วงที่ 5 ปี 2540-2544 การปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรในช่วงที่ผ่านมามีปัญหาในทางปฏิบัติหลายประการ จึงได้ปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรบนรากฐานของระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน มีหลักการดังนี้ คือ ให้ความสำคัญในการพัฒนาเกษตรกร เน้นเรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพและบุคลากร เน้นและสนับสนุนให้มีการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาการเกษตร โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการมอบอำนาจและกระจายความรับผิดชอบในการบริหารงานส่งเสริมการเกษตรสู่ระดับภาคและระดับจังหวัด และเน้นให้มีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่าง ภาค รัฐ เอกชน รวมทั้งองค์กรในท้องถิ่น

มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. การปฏิบัติงานในระดับอำเภอ

การมอบหมายงานให้เกษตรกรอำเภอทำหน้าที่บริหารจัดการ ทั้งด้านปริมาณงาน ลักษณะงานและการปฏิบัติงานในระดับตำบล จัดทำแผนส่งเสริมการเกษตรระดับอำเภอ (5 ปี) แผนปฏิบัติงานประจำปี/เดือนกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการปฏิบัติงาน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ส่งเสริมทั่วไปและพื้นที่ส่งเสริมที่ต้องการให้เกิดผลการส่งเสริมการเกษตรที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนตามศักยภาพของพื้นที่และความพร้อมของเกษตรกร โดยคัดเลือกเกษตรกรหมู่บ้านเป็นแกนนำในการพัฒนาอาชีพการเกษตร

2. การสนับสนุนการปฏิบัติงาน

การถ่ายทอดเทคโนโลยี มีการถ่ายทอดที่เป็นระบบและต่อเนื่องตั้งแต่ระดับกรม ภาค จังหวัด จนกระทั่งถึงเกษตรกร มีการประชุมเพื่อการบริหารและประสานงาน มีการติดตามและนิเทศงานทุกระดับ คือ ส่วนกลาง ภาค จังหวัดและอำเภอ และมีการจัดการข้อมูลและเทคโนโลยีสารสนเทศที่ใช้ในการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร

ช่วงที่ 6 ปี 2545 – ปัจจุบัน เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) ให้ความสำคัญเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน การยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาแบบองค์รวมและการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ประกอบกับรัฐบาลได้กำหนดนโยบายการปฏิรูประบบราชการ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพของหน่วยงานราชการ ดังนั้น ในส่วนกรมส่งเสริมการเกษตรได้ปรับบทบาทภารกิจ และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล โดยเน้นการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้พึ่งพาตนเอง โดยนำระบบใหม่นี้มาประกาศใช้ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2545 มีหลักการดังนี้ ให้เกษตรกรเป็นผู้กำหนดแนวทางพัฒนาตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้สนับสนุนอำนวยความสะดวก และประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรต่าง ๆ ตลอดจนเข้าไปเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกร และใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกหลักในการปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยมีองค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบ คือ

1. การทำงานในพื้นที่ หมายถึง วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอ มีวิธีการ ดังนี้

1.1 กระบวนการทำงานกับชุมชน โดยจัดเวทีเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมให้ชุมชน โดยปรับวิถีคิด และวิธีการทำงานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน เรียนรู้พัฒนาการของชุมชน ประเมินศักยภาพของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และพัฒนาที่ต่อเนื่องภายใต้ศักยภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่น ศึกษาฐานพื้นที่ต้นแบบและสังเคราะห์มาใช้ประโยชน์ในการวางแผนชุมชน กำหนดแผนชุมชนด้านการเกษตรระดับตำบล ดำเนินการตามแผนชุมชนที่ได้กำหนดไว้โดยส่งเสริมกระบวนการกลุ่มและสร้างเครือข่าย สนับสนุนและบริการด้านต่าง ๆ ตามความต้องการของชุมชน ติดตาม นิเทศ และประเมินผล โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชน เพื่อรับทราบความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค และปรับปรุงแก้ไขต่อไป

1.2 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลในปี 2542 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดยกรมส่งเสริมการเกษตร (2542) ดำเนินการจัดทำโครงการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลของชุมชนเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการเกษตรของตำบลสามารถบริการที่จุดเดียว (One Stop Service) และเพื่อสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรด้วยการปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับท้องถิ่นให้มีลักษณะการทำงานแบบบูรณาการ ยึดปัญหาของชุมชนเกษตรเป็นหลัก ให้การสนับสนุนและพัฒนาความสามารถของเกษตรกรในชุมชนให้มีความพร้อมในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความรู้ในการพัฒนาอาชีพการเกษตร การบริการข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมและตัดสินใจในการพัฒนา และทำแผนชุมชนตามศักยภาพของพื้นที่และชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรมีการพัฒนาอาชีพของตนเอง มีรายได้เพิ่มขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนในที่สุด ซึ่งมีองค์

ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนสำนักงาน มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่รับผิดชอบตำบลเป็นผู้อำนวยความสะดวกบริการฯ และส่วนที่ 2 เป็นจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจุดสาธิต การบริหารศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล โดยใช้คณะทำงานเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตรระดับตำบล รับผิดชอบ

การบริหารศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลมีองค์ประกอบดังนี้ เกษตรตำบลในพื้นที่ เป็นผู้อำนวยความสะดวกเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เกษตรอำเภอ เป็นประธานคณะทำงาน องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มเกษตรกร กรรมการสหกรณ์ แกนนำกลุ่มอาชีพ เป็นคณะทำงาน

ต่อมาในปี 2546 ได้มีการปรับบทบาทของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบศูนย์บริการฯ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี (2546) ระบุว่าศูนย์บริการฯ มีบทบาทเป็นศูนย์ประสานการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร เป็นศูนย์ข้อมูลและบริการข่าวสารด้านการเกษตรแต่ละสาขาอาชีพ เป็น "เวทีชุมชน" ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในตำบล เป็นเวทีในการพบปะและร่วมจัดทำกิจกรรมของทุกส่วนราชการ องค์กรต่าง ๆ และเกษตรกร รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการเกษตร

ส่วนบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบศูนย์บริการฯ มีดังนี้ การถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดทำข้อมูลพื้นฐานการเกษตร การพยากรณ์และเตือนภัย การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์บริการฯ ให้ประชาชนรับทราบ และเข้าร่วมกิจกรรม เช่น ทางหอกระจายข่าว นิทรรศการ หรือจัดกิจกรรม เป็นต้น

องค์ประกอบของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร (อภิชาติ อติเวทิน (2546) ได้กล่าวไว้ว่า ศูนย์บริการฯ ประกอบด้วย

1) ที่ทำการศูนย์บริการฯ จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นที่รวบรวมนำเสนอและบริการข้อมูลและจัดอุปกรณ์การให้บริการด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับตำบล เช่น เครื่องมือการตรวจวิเคราะห์ดินอย่างง่าย ตลอดจนใช้เป็นที่พักผ่อน จัดเวทีชาวบ้าน ฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

2) คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลมีจำนวนทั้งสิ้นไม่เกิน 15 คน ประกอบด้วย ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน ผู้แทนสถาบันเกษตรกรและหรือกลุ่มอาชีพทางเกษตรในตำบล ไม่เกิน 2 คน อาสาสมัครเกษตรกรในตำบล 1-4 คน ผู้แทนหมู่บ้านฯ ละ 1 คน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล เป็นกรรมการและเลขานุการโดยตำแหน่ง

3) แผนพัฒนาการเกษตรของตำบล เกิดจากชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาให้ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ ด้านการเกษตร เศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้ทราบว่ากิจกรรมหลักของตำบลคืออะไร จะปรับปรุงในส่วนไหน จะถ่ายทอดความรู้เรื่องอะไร และจะลงทุนทางธุรกิจชุมชนอย่างไร

4) จุดถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจุดสาธิตการเกษตร ทั้งด้านพืช ประมง ปศุสัตว์ เกษตรผสมผสานและอื่น ๆ โดยพิจารณาคัดเลือกจากฟาร์มของเกษตรกรในตำบล โดยมีเจ้าของจุดสาธิตการเกษตรทำหน้าที่วิทยากรเกษตรกรในการถ่ายทอดความรู้

1.3 การทำงานในอำเภอ คือ การทำงานของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานเกษตรอำเภอทำหน้าที่ส่งเสริมและบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร ดำเนินการสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลให้เป็นช่องทางการให้บริการและความรู้แก่เกษตรกร จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ ส่งเสริมและพัฒนากลุ่ม/องค์กรเกษตรกรในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิต และส่งเสริมเครือข่ายของกลุ่ม / องค์กรเกษตรกร รวมถึงประสานและอำนวยความสะดวกในการบริการเกษตรกร

2. การสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

กรมส่งเสริมการเกษตร (2545) กล่าวว่า การสนับสนุนการทำงานในพื้นที่เป็นการสนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอให้สามารถปฏิบัติงาน ในการส่งเสริมและบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1 ข้อมูลสารสนเทศ เป็นการดำเนินงานด้านข้อมูลสารสนเทศโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเก็บข้อมูล การประมวลผล การจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในทุกระดับ

2.2 การพัฒนาบุคลากร เพื่อพัฒนาในด้านความรู้ ทักษะ และทักษะขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน โดยจัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อการเชื่อมโยงและประสานงานวิจัยและงานส่งเสริมการเกษตร ระดับประเทศ/ระดับเขต/ระดับจังหวัด/ระดับอำเภอ และการพัฒนาบุคลากรในการบริหารให้มีการประชุมทุกระดับ สร้างความเข้าใจและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 การสนับสนุนแผนของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนทางด้านความรู้วิชาการ ปัจจัยการผลิต และทุนในการดำเนินการต่างๆ จากแหล่งสนับสนุนของภาครัฐและ เอกชนที่สอดคล้องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นหน่วยบูรณาการแผนงาน/โครงการ งบประมาณในการดำเนินการในพื้นที่

2.4 การนิเทศงาน เพื่อพัฒนาเจ้าหน้าที่ให้มีความสามารถในการปฏิบัติงาน เสริมสร้างขวัญและกำลังใจ รวมทั้งการพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมให้ผู้รับการนิเทศ

ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา กำหนดเป้าหมาย และร่วมตัดสินใจในการปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

2.5 การติดตามและประเมินผล เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานตามกระบวนการทำงานในพื้นที่ และการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ รวมทั้งการนำผลการติดตามและประเมินผลไปปรับปรุงการทำงานและการบริหารงาน

2.6 คลินิกเกษตรเคลื่อนที่ในพระราชานุเคราะห์ นอกจากระบบการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ทั้ง 5 ที่กล่าวมาแล้ว กรมส่งเสริมการเกษตร(2546) ระบุไว้ว่าในปี 2545 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดตั้งคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ให้บริการทางวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรหรือนวัตกรรมที่เหมาะสมสู่เกษตรกรโดยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างองค์วิจัยและพัฒนาภาคการเกษตรที่เป็นแหล่งบริการความรู้เฉพาะด้านกับเกษตรกรเป้าหมาย ซึ่งมุ่งเน้นการบริหารงานเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกร และช่วยแก้ไขปัญหาลุप्तรรคให้เกษตรกรได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ รวมทั้งการสร้างและพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิชาการ หน่วยงานส่งเสริม และศูนย์ฯ ในการรณรงค์ฟื้นฟู และแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยมีรูปแบบของกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ

1) กิจกรรมด้านคลินิก ได้แก่ การให้คำปรึกษา ตรวจวิเคราะห์และวินิจฉัย และให้บริการโดยใช้อุปกรณ์และเครื่องมือทางห้องปฏิบัติการในการเกษตรทุกด้าน คือ พืช ดิน สัตว์และประมง

2) กิจกรรมเสริม ได้แก่ การเสริมสร้างความรู้ การฝึกอบรมและจัดนิทรรศการที่เป็นความต้องการของเกษตรกรหรือเป็นเทคโนโลยีที่เกษตรกรควรรู้ เช่น บัญชี ชลประทาน สหกรณ์และกฎหมายที่ดิน เป็นต้น

2.7 หน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่ (Mobile Unit : MU) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2546) ระบุว่ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดตั้งหน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรในระดับอำเภอและท้องถิ่น โดยกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีการทำงานร่วมกันในลักษณะการประสานงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กรมวิชาการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมป่าไม้และกรมพัฒนาที่ดิน โดยเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน เพื่อแก้ไขปัญหาได้ตรงตามความต้องการของเกษตรกรและทันต่อสถานการณ์

หลักการและแนวคิดของหน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่ 1) ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางและเป็นหลักของการทำงาน 2) ทำงานแบบบูรณาการ โดยละลายความเป็นกรมออกจากหัวใจทุกคน และเน้นการให้บริการแก่เกษตรกรเป็นการกิจกระทรวง 3) ตัวชี้วัดความสำเร็จ คือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและความมั่นคงของเกษตรกร 4) MU เป็นศูนย์กลางการบริหารงาน และบริการระหว่างกระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ โดยให้บริการเคลื่อนที่ตามความต้องการของเกษตรกร และเป็นการตั้งอย่างถาวร ไม่ใช่ศูนย์เฉพาะกิจ

ความหมายระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

จากการตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ระบบข้อมูลสารสนเทศ

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2543) กล่าวถึงความหมายข้อมูลสารสนเทศ และระบบข้อมูลสารสนเทศไว้ว่า สารสนเทศเป็นข้อมูลที่ผ่านการประมวลผลให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามต้องการ สารสนเทศที่ดีต้องมีลักษณะถูกต้อง เพราะจะมีผลกระทบต่อการตัดสินใจวางแผนการปฏิบัติงานให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ประหยัด เชื่อถือได้ ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ เข้าใจง่าย ทันต่อเหตุการณ์ และตรวจสอบความถูกต้องได้

ระบบข้อมูลสารสนเทศทางการเกษตร เป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงทางการเกษตร อาจอยู่ในรูปตัวเลข ตัวอักษร ภาพหรือเสียง มาประมวลผลโดยการวิเคราะห์และจัดการเกี่ยวกับข้อมูลเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับข้อมูลเหล่านั้น เรียกว่าสารสนเทศทางการเกษตร ทั้งนี้ในการจัดการข้อมูลด้านการเกษตรเพื่อให้ได้เป็นสารสนเทศทางการเกษตรที่นำไปใช้ในด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาการเกษตร มีการนำเทคโนโลยี เครื่องมือ อุปกรณ์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการจัดการเกี่ยวกับสารสนเทศ และหน่วยงานได้ตามต้องการ สะดวกรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นระบบข้อมูลสารสนเทศ เป็นข้อมูลที่ผ่านการประมวลผล วิเคราะห์ จัดการเกี่ยวกับข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงาน การเก็บข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการนำไปใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร ในการกำหนดนโยบาย วางแผนและดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ

ระบบพัฒนาศาสนา

กรมส่งเสริมการเกษตร (2544) กล่าวว่าระบบพัฒนาศาสนาเป็นการพัฒนาศาสนาให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อเกษตรกร มีความรู้ และมีทักษะสามารถปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์

ในหลักการและการปฏิบัติงานของจังหวัด จังหวัดทำหน้าที่พัฒนาศาสนาในระดับอำเภอ ให้มีความรู้ ทักษะ จิตสำนึก และพร้อมที่จะปฏิบัติงานในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสำรวจหาความต้องการ จัดทำแผนการพัฒนาศาสนาและดำเนินการตามแผน คือ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัดปีละ 1 ครั้ง การสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับอำเภอ นอกจากนี้ยังมีการเสริมความรู้ในการประชุมประจำเดือน อย่างไรก็ตามในการพัฒนาศาสนานั้น จังหวัดใช้เกณฑ์การประเมินผลรายบุคคลหรือประเมินผลสัมฤทธิ์ของงานในรายบุคคลมาประกอบในการพัฒนาศาสนา และมีการกระจายอำนาจให้อำเภออีกด้วย

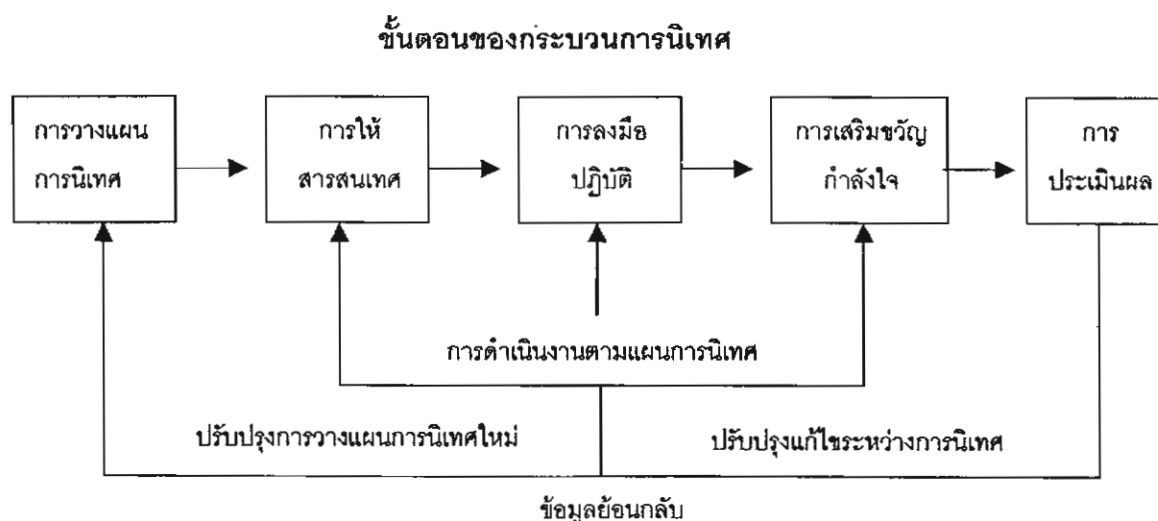
ระบบติดตามและนิเทศงาน

สมพร หาญพงศ์พันธุ์ (2543) ให้ความหมายของการติดตามไว้ว่า เป็นการติดตาม ทบทวน และเฝ้าดูความก้าวหน้าของการทำกิจกรรมในทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง หรือในระยะเวลาที่กำหนด เพื่อให้การดำเนินงานทุกขั้นตอนเป็นไปตามแผนที่วางไว้ เพราะการติดตามความก้าวหน้าของงานหรือโครงการอย่างใกล้ชิดทำให้ทราบปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาดัง ๆ ได้ทันเวลาที่ ส่งผลให้ งานหรือโครงการมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ดังนั้นการติดตามผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะช่วยให้โครงการบรรลุวัตถุประสงค์ที่แท้จริงได้

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2543) ได้สรุปความหมายของการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตรไว้ดังนี้ เป็นกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง เป็นการติดตามให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ รวมทั้งช่วยประสานความร่วมมือและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในทุกฝ่าย สร้างขวัญและแรงจูงใจให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์การ พัฒนาเจ้าหน้าที่ให้สามารถปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้นซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และนโยบายขององค์การ

การนิเทศงานแบบเน้นการมีส่วนร่วม เป็นการนิเทศที่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการปฏิบัติงานของหน่วยงาน กระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติงานให้ข้อคิดเห็นในการตัดสินใจและกำหนดเป้าหมายขององค์การ โดยผู้ทำหน้าที่นิเทศงานต้องสร้างบรรยากาศให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนรู้สึกว่ามีความสำคัญและเป็นสมาชิกคนหนึ่งของทีมทำงาน มีความสัมพันธ์แบบเพื่อนร่วมงาน โดยผู้นิเทศงานจะให้ความสำคัญต่อแนวความคิดและความชำนาญของผู้ปฏิบัติงาน

สิน พันธุ์พินิจ (2544) ได้ให้ความหมายของการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า เป็นการให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ชี้แจง ให้คำปรึกษาและพัฒนาบุคลากรให้สามารถทำงานภายใต้สภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลภายใต้วัฒนธรรมขององค์กรนั้น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยมีกระบวนการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตรให้กระชับ แต่สามารถใช้ประโยชน์ได้กว้างขวาง และครบวงจรในลักษณะจีวแต่แจ้ว ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ การวางแผนนิเทศ การให้สารสนเทศ การลงมือปฏิบัติ การเสริมขวัญและกำลังใจ และการประเมินผลตามแบบจำลองข้างล่างนี้

ที่มา : สีน พันธุ์พินิจ (2544)

แบบจำลองกระบวนการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตร

ดังนั้นการติดตามและนิเทศ จึงเป็นการที่ผู้ติดตามและนิเทศ ทำหน้าที่ประสานงาน อำนวยความสะดวก และให้คำแนะนำ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน เพื่อสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้งานหรือโครงการสำเร็จลุล่วงไปได้ตรงตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

ระบบประเมินผลงาน

นันทา บุรณะธำม (2540) กล่าวว่า การประเมินผลเป็นกระบวนการเก็บรวบรวม ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลของการนำไปปฏิบัติ เปรียบเทียบกับแผนที่ได้วางไว้ตามเกณฑ์หรือตัวชี้วัด ที่ได้กำหนดไว้แล้ว จากนั้นพิจารณาตัดสินใจ เพื่อให้ทราบว่าได้มีการทำอะไรสำเร็จไปบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงอะไรที่เกิดจากการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานนั้นดีหรือไม่อย่างไร และมีส่วนใดของ โครงการที่ควรปรับปรุงแก้ไข

บุญธรรม จิตอนันต์ (2536) กล่าวว่า ในงานส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมมี งานด้านการวางแผน การดำเนินงานตามแผน และการประเมินผลเชื่อมโยงกันอยู่โดยตลอด เมื่อตอน วางแผนมีการสำรวจหรือประเมินสถานการณ์เพื่อเป็นพื้นฐานในการวางแผนหรือวางโครงการ เมื่อ ดำเนินการตามแผนต้องมีการติดตามประเมินผลความก้าวหน้าของงานหรือโครงการ และในตอนท้าย มีการประเมินผลความสำเร็จและตามด้วยการประเมินผลกระทบในทันที หลังจากนั้นระยะหนึ่งอาจมี การประเมินผลเพื่อตรวจสอบว่าผลกระทบยังคงอยู่หรือไม่

วัลลภ พรหมทอง (2541) กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึงกระบวนการพิจารณา และตรวจสอบว่าได้มีการทำอะไรสำเร็จไปบ้าง ผลที่ได้รับเป็นอย่างไร โดยเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์

และเป้าหมายที่ตั้งไว้รวมทั้งพิจารณาในเรื่องปัญหาอุปสรรค ตลอดจนทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมโครงการนั้น ๆ

ดังนั้นการประเมินผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จัดทำขึ้นอย่างมีระบบและมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าในระยะหลังจากที่ได้ดำเนินงานแล้ว งานได้ดำเนินต่อไปอย่างเหมาะสมหรือมีปัญหาอุปสรรคหรือไม่อย่างไร เพื่อจะได้มีการจัดการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมได้ทันการ รวมทั้งสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนดำเนินงานโครงการอื่น ๆ

การประชาสัมพันธ์

สะอาต ตันศุภผล อ้างโดย รมภา ไชยยะสุนทร (2526) กล่าวว่าว่าการประชาสัมพันธ์ คือวิธีการของหน่วยงานซึ่งมีแผนการและกระทำต่อเนื่องกันไป เพื่อที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มเป้าหมาย และกลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความเข้าใจ และเกิดความร่วมมือซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมายนั้นๆ ให้สามารถดำเนินงานไปได้ผลดีสมความมุ่งหมาย โดยคำนึงถึงประชาคมติของกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องเป็นแนวบรรทัดฐานอันสำคัญด้วย

พรทิพย์ อุดมสิน และปรัชญา อยู่ประเสริฐ (2543) กล่าวถึงความจำเป็น บทบาทและประโยชน์ของการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า การประชาสัมพันธ์เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างองค์กรกับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อหวังผลในด้านความร่วมมือและสนับสนุนจากประชาชน ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ การประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นกลวิธีสำคัญในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร เพราะการประชาสัมพันธ์เป็นเสมือนทัพหน้าของการส่งเสริมการเกษตรที่จะเข้าไปกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความสนใจใคร่รู้ และต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

บทบาทของการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตร

1. การเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ เป็นการกระจายข่าวสารต่าง ๆ หรือเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่งขององค์กรไปสู่กลุ่มเกษตรกร เพื่อให้เกิดทราบและเกิดความรู้ความเข้าใจตามวัตถุประสงค์ของผู้เผยแพร่

2. การจูงใจ เป็นการให้ความรู้และการทำความเข้าใจ โน้มน้าวจิตใจผู้ถูกจูงใจให้คล้อยตามเปลี่ยนเจตคติและตัดสินใจปฏิบัติตามด้วยตัวของเขาเอง เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจทั้งสองฝ่ายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการทำงาน

3. การกระตุ้นเตือน เป็นการเตือนให้กลุ่มประชาชนเป้าหมายของการประชาสัมพันธ์ประพฤติปฏิบัติตามสิ่งต่าง ๆ ที่เขาต้องหรือควรปฏิบัติตามสิ่งต่าง ๆ ที่เขาต้องหรือควรปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนเองและส่วนรวม เช่น การไปเยี่ยมเยียน การสอบถามถึงการดำเนินงาน การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

4. การป้องกันแก้ไขความเข้าใจผิด หมายถึงการเข้าใจผิดในด้านวิชาการหรือข้อเท็จจริง ซึ่งจะก่อให้เกิดความเสียหายในด้านเกิดความไม่เชื่อถือ ไม่ไว้วางใจ หรือไม่ให้การสนับสนุนร่วมมือด้วยประการใดก็ตาม ดังนั้นการป้องกันความเข้าใจผิดต้องทำก่อนที่จะมีความเข้าใจผิด และถ้าเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดำเนินการแก้ไขให้เป็นความเข้าใจที่ถูกต้องโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้

5. การเสนอข่าวด่วน เมื่อมีเหตุการณ์เร่งด่วน เช่น เกิดโรคติดต่อหรือโรคระบาดที่ร้ายแรง รัฐจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์โดยรีบด่วน เพื่อให้เกษตรกรทราบ รวมทั้งจะได้ป้องกันและควบคุมการแพร่กระจายของโรคได้อย่างทันเหตุการณ์

6. การเตรียมเกษตรกรก่อนรับการส่งเสริมและเป็นตัวเร่งให้รับการส่งเสริม บทบาทของการประชาสัมพันธ์ในกระบวนการยอมรับ เริ่มต้นจากการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ เพื่อให้เกษตรกรรับทราบและเห็นความสำคัญของข่าวสารและความรู้ที่ประชาสัมพันธ์ เมื่อเกษตรกรเห็นคุณค่า จะเกิดความสนใจซึ่งเป็นการเร่งเร้าให้เกษตรกรต้องการรายละเอียดเพิ่มเติม จากนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่จะออกไปส่งเสริมเยี่ยมเยียน ให้คำแนะนำเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม จนเกษตรกรยอมรับความรู้นั้น

ดังนั้นการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการที่มีความจำเป็นในการเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างหน่วยงานและกลุ่มเกษตรกร เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจทั้งสองฝ่าย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการทำงาน และเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

2.4.3 สถานการณ์และปัญหาการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่ผ่านมา
กรมส่งเสริมการเกษตร (2544) ได้สรุปสถานการณ์และปัญหาในแต่ละระบบไว้ ดังนี้

ระบบการทำงานในพื้นที่เกี่ยวกับกระบวนการทำงานกับชุมชน

กระบวนการทำงานยังขาดการวางแผนแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนรวมถึงการเปิดโอกาสหรือจัดเวทีชาวบ้านให้กับกลุ่มต่าง ๆ ยังน้อยมาก กระบวนการทำงานในพื้นที่ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เช่น การจัดทำจุดสาธิต จุดถ่ายทอดที่ดำเนินการในบางพื้นที่ไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของเกษตรกร รวมทั้งกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และกิจกรรมยังดำเนินการค่อนข้างน้อย ขาดการวิเคราะห์และเสนอแนะด้านผลตอบแทน (ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ)

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นศูนย์กลางระหว่างความร่วมมือภาครัฐและชุมชน ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่กับชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพัฒนางานด้านการเกษตร อย่างไรก็ตามการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา มีนโยบายเร่งรัดให้จัดตั้งศูนย์บริการ ฯ แต่ไม่มีความต่อเนื่องและปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานตลอดเวลา ทำให้เจ้าหน้าที่ขาดความมั่นใจในการดำเนินงาน บางพื้นที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถชี้แจงให้องค์กรในท้องถิ่นและชุมชนเข้าใจได้ สำหรับโครงสร้างของคณะ

ทำงานศูนย์บริการ ฯ ยังไม่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน ไม่มีเครือข่าย ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง และไม่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม การจัดเก็บข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ไม่ครอบคลุมทุกกิจกรรม และทุกพื้นที่ การประชุมนัดหมายไม่พร้อมเพรียง เนื่องจากเกษตรกรมีการกิจในไร่ นา ขณะที่เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ มีงานราชการประเภทเร่งด่วนเข้ามาแทรกงานประจำอยู่ตลอดเวลา ทำให้ทำงานไม่ได้ตามแผนที่วางไว้ การใช้บริการจากศูนย์บริการฯ ของคนในชุมชนมีน้อย ขาดการประสานงาน และบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ตลอดจนขาดงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน สำหรับการบริหารจัดการมีคณะกรรมการทุกระดับ มีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์บริการฯ แต่ให้บริการค่อนข้างน้อย เพราะเกษตรกรมาใช้บริการน้อย โดยมีปัญหาเกี่ยวกับศูนย์บริการฯ ได้แก่

- สถานที่ตั้งสำนักงานในบางพื้นที่มีปัญหาเกี่ยวกับ อบต. เนื่องจากมิได้ประสานงานและทำความเข้าใจกับ อบต. ก่อน บางพื้นที่ไม่เหมาะสม เช่น คับแคบ ห่างไกลจากชุมชน เป็นต้น

- ขาดงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมภายในสำนักงาน(วัสดุอุปกรณ์) กิจกรรมจุดสาธิต กิจกรรมการเรียนรู้ และงบประมาณลำช้า เนื่องจากความไม่ชัดเจนในการบริหารงาน

การทำงานในระดับอำเภอ

เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ทำงานโดยใช้ศูนย์บริการฯ เป็นกลไกในการทำงาน โดยมีปัญหาบางประการได้แก่

- เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ แนวคิด และวิธีการทำงานของศูนย์บริการฯ อย่างแท้จริง จึงไม่มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมตามบทบาทใหม่ในการพัฒนา ได้แก่ คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา การให้โอกาสชุมชนในการคิด ตัดสินใจ การจัดกระบวนการเรียนรู้ การทำงานส่งเสริมแบบมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กร การบริหารจัดการโดยองค์กรประชาชน

- ไม่มีการสร้างทีมงาน มีเจ้าหน้าที่เพียงคนเดียว จึงไม่สามารถตอบสนองภารกิจที่กำหนดไว้ได้เท่าที่ควร

- การบริหารงานที่ไม่ใช้ระบบคุณธรรม ทำให้เจ้าหน้าที่ขาดขวัญกำลังใจในการทุ่มเททำงานเพื่อเกษตรกร

- ไม่มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ส่วนมากมุ่งเน้นผลงานของหน่วยงานตนเอง (ต้นสังกัด)

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่เป็นระบบงานที่ระดับจังหวัดและอำเภอสนับสนุนการปฏิบัติงานและเอื้ออำนวยในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หรือสนับสนุนระบบการทำงานในพื้นที่ ซึ่งได้แก่ ระบบข้อมูลสารสนเทศ ระบบพัฒนาบุคลากร ระบบการติดตามผลและนิเทศงาน ระบบประเมินผลงาน

ระบบประชาสัมพันธ์ และระบบสนับสนุนแผนชุมชน มีสถานการณ์และปัญหาในการปฏิบัติงานตามระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ในระบบ สรุปได้ดังนี้

ระบบข้อมูลสารสนเทศ

ในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศ เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานของทั้งภาครัฐและเอกชน ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายผลักดันให้ภาครัฐมีการบูรณาการงานด้านข้อมูลสารสนเทศ เพื่อลดความซ้ำซ้อนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น และที่สำคัญ คือ ต้องเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารสารสนเทศที่ทำให้ผู้ให้บริการสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลาและเป็นฐานข้อมูลชุดเดียวกัน ดังนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรมีความจำเป็นที่จะต้องรวบรวมและพัฒนาสารสนเทศให้อยู่ในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์ สำหรับนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับตำบล อำเภอ ใช้เป็นองค์ความรู้เพื่อให้บริการแบบเบ็ดเสร็จและรวดเร็วตามความต้องการของเกษตรกรและชุมชน

กรมส่งเสริมการเกษตรมีข้อมูลสารสนเทศเพื่อชุมชนซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่มีการจัดเก็บข้อมูลจากเกษตรกร โดยเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานเกษตรจังหวัดและได้เผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายส่งเสริมเน็ต เช่น เครือข่ายธุรกิจเกษตร ห้องสมุดความรู้เกษตร คลินิกพืช ทำเนียบจุดถ่ายทอดและวิทยากรเกษตรกร ถามตอบปัญหาการเกษตร และศูนย์บริการฯ เป็นต้น โดยมีปัญหาบางประการ ได้แก่

- ข้อมูลบางส่วนยังขาดความน่าเชื่อถือ เพราะมีการดำเนินการจัดเก็บข้อมูลจากหลายหน่วยงาน ทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่ตรงกัน
- การนำข้อมูลมาใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคยังไม่มากเท่าที่ควร
- ข้อมูลที่จัดเก็บยังไม่มีการนำไปเชื่อมโยงกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ระบบพัฒนาบุคลากร

ในช่วง 3-5 ปี ที่ผ่านมา บุคลากรแต่ละสายงานไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นระบบและต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่ขาดความรู้ ทักษะ และประสบการณ์บางเรื่องที่อำเภอต้องให้ปฏิบัติงานในปัจจุบัน เช่น วิทยากรกระบวนการ การจัดทำแผนชุมชน และการสร้างเครือข่าย เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหาบางประการ ได้แก่

- เจ้าหน้าที่บางส่วนยังไม่เข้าใจในเรื่องต่อไปนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ การมีส่วนร่วม เครือข่าย และการจัดเวที
- แผนพัฒนาบุคลากรยังไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งหมด เนื่องจากไม่มีงบประมาณ และมีภารกิจมาก
- การพัฒนาบุคลากร โดยการศึกษา ดูงานดำเนินการค่อนข้างน้อย
- การพัฒนาบุคลากรไม่ครอบคลุมทุกสายงาน และไม่ชัดเจน

- การบริหารบุคลากรในเชิงสร้างสรรค์สนับสนุนตำแหน่งให้สูงขึ้นยังไม่มี
ความเป็นธรรมเท่าที่ควร

ระบบติดตามและนิเทศงาน

ในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่จะดำเนินการเป็นกระบวนการเดียวกันหรือทำ
พร้อมกัน โดยการติดตามและให้คำแนะนำ (นิเทศงาน) ซึ่งดำเนินการในหลายลักษณะ เช่น ใช้ทีมผู้
บริหารระดับจังหวัด หรือระดับอำเภอ ติดตามและนิเทศงานภาพรวม บางครั้งดำเนินการเฉพาะกิจเป็น
รายโครงการ โดยผู้รับผิดชอบโครงการจะติดตามและนิเทศงานเอง ในระยะเวลา 2 เดือนให้ครบทุก
อำเภอ ส่วนในระดับพื้นที่ 1 เดือนต่อครั้ง มีการสรุปและรายงานให้ทราบในการประชุมเกษตรอำเภอ
ประจำเดือนเพื่อรับทราบผลการติดตามและนิเทศให้นำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป สามารถสรุปปัญหา
เกี่ยวกับระบบติดตามและนิเทศงาน ได้ดังนี้

- เป็นระบบการติดตามและนิเทศที่ผู้รับการนิเทศมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย
- บางประเด็นในการติดตามและนิเทศยังไม่ชัดเจน
- ขาดการบูรณาการในการติดตามและนิเทศระหว่างหน่วยงาน รวมทั้งใช้ผล
จากการนิเทศงานไม่เต็มที่

ระบบประเมินผลงาน

ระบบประเมินผลงานมีทั้งการประเมินผลงาน และการประเมินผลตัวเจ้าหน้าที่
ผู้ปฏิบัติงาน สำหรับการประเมินผลงาน ผู้รับผิดชอบระดับพื้นที่จะเป็นผู้ประเมินแล้วรายงานให้ระดับ
อำเภอและจังหวัดทราบ บางครั้งเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและอำเภอผู้รับผิดชอบเป็นผู้ประเมินผลงานเอง
อย่างไรก็ตามการประเมินผลดังกล่าวไม่ใช่การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม และเจ้าหน้าที่ยังไม่เข้าใจการ
ประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ส่วนการประเมินผลบุคลากร จังหวัดได้มีการกำหนดประเด็นร่วมกัน เช่น งาน
ในพื้นที่ งานพิเศษ งานคุณลักษณะในการปฏิบัติงาน เป็นต้น และแจ้งผลการประเมินให้รับทราบทุก
คน ทุกระดับ แต่การประเมินผลดังกล่าวสามารถดำเนินการได้บางพื้นที่เท่านั้น สำหรับปัญหาเกี่ยวกับ
ระบบประเมินผลงาน สรุปได้ดังนี้

- การแจ้งผลจากการประเมินค่อนข้างล่าช้าไม่ทันต่อเหตุการณ์ และไม่สามารถ
นำมาปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานได้
- การประเมินผลยังไม่ครอบคลุมภารกิจพื้นที่ และผู้รับบริการส่วนใหญ่ จึงเกิด
ความไม่เข้าใจกิจกรรม โครงการ และตัวเจ้าหน้าที่
- การประเมินผลดำเนินการอย่างไม่ต่อเนื่อง

ระบบการประชาสัมพันธ์

เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอดำเนินการในการประชาสัมพันธ์โดยตรง เช่น การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวในชุมชน การบอกผ่านผู้นำชุมชน หรือการประชาสัมพันธ์งานบุญหมู่บ้าน เป็นต้น สำหรับปัญหาเกี่ยวกับระบบการประชาสัมพันธ์

- เจ้าหน้าที่บางส่วนยังขาดความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมีน้อย

- การประชาสัมพันธ์ยังไม่ต่อเนื่อง
- ขาดเครื่องมือช่วยสนับสนุนการปฏิบัติงาน เช่น กล้องถ่ายรูป เป็นต้น

ระบบสนับสนุนแผนชุมชน

เป็นการดำเนินการเพื่อให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนทางด้านความรู้วิชาการ ปัจจัยการผลิต และทุนในการดำเนินการต่าง ๆ จากแหล่งสนับสนุนของภาครัฐและเอกชนที่สอดคล้องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นหน่วยบูรณาการแผนงาน/โครงการ งบประมาณในการดำเนินการในพื้นที่ หน่วยงานในระดับตำบล โดยศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดำเนินการจัดทำแผนชุมชนด้านการเกษตรในระดับตำบล โดยใช้กระบวนการทำงานกับชุมชนเป็นแนวทางการดำเนินงาน เมื่อได้แผนชุมชนแล้วต้องจำแนกแผนชุมชนออกเป็นแผนที่ชุมชนดำเนินการเอง และแผนที่ต้องการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เพื่อประสานงานในการขอการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

หน่วยงานจากภายนอกมีการสนับสนุนแผนชุมชนในระดับปานกลาง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล กองทุนหมู่บ้าน และงบประมาณกระตุ้นเศรษฐกิจ เป็นต้น นอกจากนี้องค์กรท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญของแผนพัฒนาด้านการเกษตร และยังไม่มียุทธศาสตร์รองรับแผนชุมชนที่ชัดเจน สำหรับปัญหาของระบบสนับสนุนแผนชุมชน สรุปได้ดังนี้

- การสนับสนุนแบบ Top down ไม่ตรงตามแผน
- ขาดผู้รับผิดชอบที่ชัดเจนทำให้การผลักดันนโยบายไปสู่การปฏิบัติมีค่อนข้างน้อย

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า งานส่งเสริมการเกษตรได้มีการพัฒนาเรื่อยมาตามยุคสมัยหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการกำหนดลักษณะการส่งเสริมคำนึงถึงนโยบายการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาชนบทของรัฐบาล และระบบส่งเสริมการเกษตรต้องสอดคล้องกับองค์ประกอบพื้นฐานของการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ต้องเชื่อมโยงกับองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อให้การส่งเสริมบรรลุวัตถุประสงค์ คือ ให้เกษตรกรมีความอยู่ดีกินดี พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

2.5 การส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2543) ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2542 ภายใต้แผนจัดความยากจน เป็นความร่วมมือระหว่าง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมวิเทศสหการ และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) โดยใน ส่วนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มอบหมายให้กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นหน่วยงานหลักในการ ปฏิบัติงานตามโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรเกษตรกรให้สามารถ วางแผนและดำเนินกิจกรรมการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน และเพิ่มขีดความสามารถให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ เกี่ยวข้องในด้านความรู้ และทักษะในการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพตรงกับ ความต้องการของเกษตรกรและเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมเพื่อระดมทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้อย่างคุ้มค่า โดยการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การสืบค้นและประเมินคุณภาพขององค์กรชุมชน ผู้นำและ ผู้รู้ในท้องถิ่นสร้างโอกาสให้ชุมชนร่วมคิดร่วมทำ เพื่อแสวงหาแนวทางพัฒนาและวางแผนชุมชนด้วย ตนเอง ซึ่งจะเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการมากกว่าการให้ทุนเพื่อจัดทำโครงการ และในระยะยาวจะ ทำให้ชุมชนสามารถระดมทุนและทรัพยากรในท้องถิ่นได้ และส่งผลให้การสนับสนุนจากหน่วยงาน ราชการต่าง ๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวคิด/ปรัชญา

ชุมชนที่มีศักยภาพสามารถพัฒนาตนเองได้ โดยอาศัยการรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปรูปแบบเรียนและจิตสำนึกเพื่อสังคมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งต้อง อาศัยความร่วมมือร่วมใจของทุกภาคส่วนในลักษณะภาคีพัฒนาระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบัน การศึกษาท้องถิ่น องค์กรท้องถิ่น และองค์กรชุมชนต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญ เรื่องการปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา เน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาองค์กรรวมใน รูปแบบบูรณาการ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการจัดเวทีเรียนรู้ เพื่อจัดทำแผนชุมชนระดับตำบล

กระบวนการจัดทำแผนชุมชน

กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร(2546) ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดทำแผนชุมชนซึ่ง สันเคราะห์องค์ความรู้จากการดำเนินงานโครงการข้างต้นประกอบด้วย

1. ค้นหาผู้นำอาสาสมัคร โดยชุมชนเป็นผู้คัดเลือกกันเอง เพื่อเป็นแกนนำในการดำเนินงานต่าง ๆ ตามกระบวนการ
2. การเตรียมความพร้อมของชุมชน เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมให้ชุมชน ปรับวิธีคิด และวิถีการทำงานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองที่ยั่งยืน เป็นเวทีให้เรียนรู้ถึงประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมา ทั้งข้อดีข้อด้อย

3. เรียนรู้พัฒนาการของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้การพัฒนาชุมชนของตนเองที่ผ่านมาได้เรียนรู้ถึงแนวคิด วิธีการ ข้อดี ข้อด้อย ผลที่เกิดกับชุมชน

4. ประเมินศักยภาพของชุมชน เรียนรู้และค้นหาข้อมูลศักยภาพของชุมชน เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของดีที่มีอยู่ เกิดความภาคภูมิใจ รักและหวงแหน พร้อมทั้งจะพัฒนาจากพื้นฐานที่มีอยู่ให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

5. การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบเกี่ยวกับกระบวนการคิด การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม และการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกและชุมชน เพื่อนำมาสังเคราะห์ใช้ประโยชน์ในการวางแผนชุมชน

6. การกำหนดแผนชุมชนระดับตำบล เป็นแผนที่เกิดจากความคิดของคนในชุมชนที่ร่วมกันคิดแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้ชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์และความต้องการของชุมชน

7. ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เป็นการเสนอโครงการให้เกษตรกรทั้งตำบล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ซักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และปรับปรุงรายละเอียดโครงการ จัดลำดับความสำคัญ และเป็นการหาแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

หลังจากได้แผนของชุมชนแล้ว ชุมชนสามารถนำไปสู่การปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเริ่มจากกิจกรรมที่ชุมชนสามารถเริ่มได้ด้วยตนเองก่อน ส่วนกิจกรรมที่ต้องการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ผู้นำชุมชนจะทำหน้าที่ในการประสานงานเพื่อขอรับการสนับสนุนต่อไป

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากโครงการวิจัยที่กรมส่งเสริมการเกษตร ได้ทำการศึกษากการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเองในพื้นที่ต่างๆ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง และการศึกษาขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการพึ่งพาตนเอง โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ดังกล่าวถึง 4 จังหวัดที่เข้าร่วมโครงการวิจัยต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

ธวัชชัย พานิชโยทัย และคณะ (2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.หินลาด อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก พบว่า ในการจัดเวทีสามารถใช้เป็นกลไกการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของแต่ละเวทีที่ชัดเจนและมอบภารกิจแก่ชุมชนไปดำเนินการต่อทุกครั้ง มีการเตรียมการก่อนเริ่มเวที และมีการสรุปบทเรียนทุกครั้ง จากการจัดเวทีทำให้ชุมชนรู้ว่าควรจะไปพัฒนาไปในทิศทางใด สามารถคิด วิเคราะห์ในการทำแผนชุมชน มีการบริหารจัดการเพื่อขับเคลื่อนงานในตำบล รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานภายนอกก่อให้เกิดกิจกรรมใหม่ด้านสังคม เศรษฐกิจ มีแนวโน้มเกิดความต่อเนื่องของกิจกรรมสำหรับเพิ่มขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่พบว่าเจ้าหน้าที่มีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ และมีบทบาทชัดเจนขึ้นในการเป็นที่ปรึกษา แนะนำ ส่งเสริม ประสานงานและอำนวยความสะดวก

วิทยา อธิปอนันต์ และคณะ(2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง พบว่าในการจัดเวทีเรียนรู้ ทำให้ชุมชนรู้ศักยภาพ ชัดจำกัด ตลอดจนปัญหาของตน รู้จักตนเองมากขึ้น สามารถกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนว่าควรดำเนินทิศทางใด นอกจากนี้มีการจัดเวทีเครือข่าย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผู้นำชุมชนมีขีดความสามารถในการบริหารจัดการ ประสานงาน และทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับเจ้าหน้าที่พบว่ามีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการและปรับบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำและประสานงาน เกิดแนวความคิดการพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นหลัก

จำลอง พุ่มซ้อน และกังสดาล สวัสดิ์ชัย (2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.บ้านยาง อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ พบว่า จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้ผู้นำชุมชนและชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองมากขึ้น ชุมชนมีความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน ประสานงานกับองค์กรต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนในทิศทางที่ตนเองกำหนดและสามารถบริหารจัดการภายในชุมชนได้เอง สำหรับเจ้าหน้าที่ พบว่าสามารถเรียนรู้ในการปรับบทบาทตัวเองจากการเป็นผู้ชี้แนะมาเป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงานและเป็นที่ปรึกษา กระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

สนั่น สุขพอดิ (2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.ห้วยไผ่ อ.เมือง จ.ราชบุรี พบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมสรุปบทเรียน ตลอดจนทบทวนอดีตเพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชน สำหรับเจ้าหน้าที่พบว่ามีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ พัฒนาการกระบวนการคิดการทำงานในรูปแบบใหม่ๆ

สรุปได้ว่าการส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเองในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ พิษณุโลก บุรีรัมย์ และราชบุรี พบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการเพื่อขับเคลื่อนงานในตำบลและประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมในตำบล จากการดำเนินการผู้นำชุมชนที่สามารถดำเนินกระบวนการนี้ได้ดี และมีความต่อเนื่องต้องเป็นผู้ที่เข้าใจกระบวนการอย่างถ่องแท้ ทุ่มเท เสียสละและมีทัศนคติที่ดีและเน้นการทำงานเป็นทีม สำหรับเจ้าหน้าที่ปรับบทบาทจากการเป็นผู้ชี้แนะไปเป็นที่ปรึกษา แนะนำ ส่งเสริม ประสานงานและอำนวยความสะดวก รวมทั้งทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการต้องมีความรู้ ความสามารถในการทำงานกับชุมชน มีทักษะ ประสบการณ์ และสามารถสร้างสำนึกร่วมให้ชุมชนได้จึงประสบความสำเร็จ

2.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ความหมายและแนวคิด

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2543) ได้สรุปความหมายของงานวิจัยท้องถิ่นที่ใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดตั้ง

คำถามทบทวนสภาพที่เป็นอยู่ วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ สรุปคำตอบ และตอบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป ทั้งนี้ ต้องมีการบันทึกและวิเคราะห์เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการทำงาน

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2544) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็น การผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ การปฏิบัติการและการแสวงหาความรู้ร่วมกันในระหว่างหมู่คณะ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมกันรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและสรุปทเรียน เพื่อหาทางพัฒนา ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือเป็นกระบวนการทางสังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัจเจกชน เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่มที่เป็นเจ้าของงานวิจัย ร่วมกันวิจัยเรื่องของตนเองทุกขั้นตอน เน้นการปฏิบัติที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม องค์กร ศึกษาวิธีปฏิบัติให้ดีขึ้น รวมทั้งเป็นกระบวนการสร้างอิสรภาพ ปลุกจิตสำนึกให้คนคลี่คลายเอาชนะ ปัญหา เน้นการวิพากษ์สะท้อนตนเอง เป็นวงจรการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ไม่มีกรอบเจาะจงเรื่อง วิธีการ ใช้แนวทางผสมผสาน เน้นเทคนิคการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติ ร่วมกัน ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างทีมวิจัยตลอดเวลา และทบทวนวัตถุประสงค์ในทีมวิจัยเป็นระยะ เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การมีส่วนร่วมตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีปรัชญาเพื่อมุ่งช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่สามารถเป็นประโยชน์สูงสุด หาวิธีแก้ปัญหาของตนเอง เมื่อถึงคราวที่ตนจะต้องตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร เป้าหมายสูงสุดของ PAR คือ การช่วยให้ประชาชนได้เรียนรู้และมีเป้าหมาย รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการของตนเอง (พนัส พฤกษ์สุนันท์ และคณะ, 2545)

พนัส พฤกษ์สุนันท์ อุบล จันทรพิเพชร และจินตนา ชุณหะมุขดา (2545) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การพัฒนา องค์กร หน่วยงาน และชุมชน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนและบุคคล รวมทั้งส่งเสริมให้บุคคลมีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงองค์กร หน่วยงานและชุมชนที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

กมล สดประเสริฐ (ม.ป.ป.) ให้แนวคิดว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การวิจัย ค้นคว้าแสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม ต่างกันแต่เพียงว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาในการพัฒนา เป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในกระบวนการวิจัยและในการใช้ประโยชน์จากการวิจัย

ชนิษฐา กาญจนรังสี (2544) อ้างโดย ประจักษ์ เข็มมุกต์ และคณะ (2546) เสนอแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ เป็นการวิจัยที่เริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นในอนาคตซึ่งไม่อาจทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์นั้นถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัย รวมทั้ง

ผู้ร่วมในการวิจัยเอง การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงต้องเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์และตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อ ๆ มาในกระบวนการวิจัยเสมอ กระบวนการวิจัยจึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนได้ เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินการต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมกันวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่า คนทุกคนมีศักยภาพ มีความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกันเพื่อชุมชนที่ดีขึ้น และจะต้องเริ่มจากความรูสึกของคนที่มีปัญหา หรือความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจ และการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญญา จิตใจและกายภาพ

บาเพญู เขียวหวาน (ม.ป.ป.) กล่าวถึง งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(PAR)ไว้ว่างาน PAR ต้องรับใช้คนที่เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ไม่ใช่คนใดคนหนึ่ง โดยเริ่มจากการพูดคุยถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ศักยภาพ ปัญหา แล้ววิเคราะห์ร่วมกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย จึงจำเป็นต้องประสานความเข้าใจกัน ผู้ร่วมวิจัยต้องยอมรับข้อจำกัดและจุดเด่นของกันและกัน ไม่ยึดติดกรอบคิดเดิม ทฤษฎีเดิม ข้อสรุปเดิม ต้องมีการเสริมหนุนด้านต่างๆ หรือทรัพยากร เวลาและอื่นๆ ที่เหมาะสม รวมทั้งการจัดเวทีพบปะ เป้าหมายไม่ใช่การได้ผลงานมาตีพิมพ์ แต่อยู่ที่เกิดการพัฒนา และการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา PAR จะมีประสิทธิภาพเพียงใดขึ้นกับเจตนารมณ์ที่จะทำประโยชน์ต่อกลุ่ม องค์กร ชุมชน ด้วยความรัก ศรัทธา เชื่อมมั่นในทีมทุกคน

สุริยา วีรวงศ์ (ม.ป.ป.) ได้เสนอว่า การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในกระบวนการทำงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน โดยเฉพาะในรูปแบบที่เป็นการสร้างเสริมและสนับสนุนประชาชนและหรือองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งนั้น ไม่สามารถทำให้สำเร็จเป็นขั้นเป็นตอนภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว เนื่องจากมีเงื่อนไขหลายประการ โดยเฉพาะในด้านความพร้อม ความเข้าใจปัญหาพื้นฐานของชุมชนและปัญหาสภาพพื้นที่ของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น กระบวนการทำงานวิจัยและพัฒนาโดยเน้นหลักการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม ก็คือ กระบวนการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชน ในการที่จะร่วมมือและประสานการทำงานพัฒนาไปด้วยกัน การวิจัย PAR เป็นการช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาการพัฒนาตนเองและความต้องการของคน โดยมีนักวิจัย นักพัฒนา หรือผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ร่วมกันศึกษาและกำหนดปัญหา เพื่อตัดสินใจและหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้เกิดกิจกรรมชุมชนที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ชะงักงัน ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และเกิดการนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ประจักษ์ เข็มมุกต์ และคณะ (2546) กล่าวว่าไว้ว่า เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนา

ชุมชนและสังคมทุกด้านเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ด้อยโอกาสและสมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชน และเกิดความตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบของตนเอง ร่วมแก้ไขปัญหของตนเองและชุมชน นอกจากนี้การดำเนินการวิจัยยังเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญห รวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหด้วยตนเอง โดยร่วมมือกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น นอกจากนี้เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และเพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหและพัฒนาชุมชนอีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการวิจัยเพื่อการแสวงหาความรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มาร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผล โดยทบทวนสถานการณ์ที่เป็นอยู่ แนวทางแก้ไขปัญห ทดลองทำ เพื่อพัฒนาศักยภาพทั้งในกระบวนการวิจัย และการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อพัฒนาองค์กรและชุมชนของตนเอง ทั้งนี้ต้องมีการบันทึกและวิเคราะห์แต่ละประเด็น เพื่อสรุปคำตอบและถอดบทเรียน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มาริสสา โกเศยะโยธิน (2543) ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพด้วยวิถีเกษตรธรรมชาติ และการจัดการด้านธุรกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเองของประชาชนที่อาศัยในหมู่บ้านทับทิมสยาม 02 ต.คลองไผ่เถื่อน อ.คลองหาด จ.สระแก้ว โดยมีเจ้าหน้าที่หน่วยราชการ ผู้นำชุมชน และเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าทุกฝ่ายที่ร่วมในโครงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอาชีพด้วยวิถีเกษตรธรรมชาติตามบทบาทหน้าที่ เกษตรกรมีการเรียนรู้และช่วยเหลือกันในการพัฒนาอาชีพ และมีทักษะในการปฏิบัติด้านเกษตรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น คือ การลดการใช้สารเคมี โดยนำสมุนไพรมาใช้ในการกำจัดศัตรูพืช และมีการใช้ปุ๋ยหมักทดแทนปุ๋ยเคมี เกษตรกรที่ร่วมโครงการมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยการปลูกผักด้วยวิถีเกษตรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง มีการขยายพื้นที่การปลูกผัก เกษตรธรรมชาติและเพิ่มชนิดผักที่ปลูก และมีการวางแผนในการจัดการด้านธุรกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเองอย่างเป็นรูปธรรม มีการรวมกลุ่มเพื่อทำปุ๋ยหมักใช้และจำหน่าย จากการวิจัยพบว่ากระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีความเหมาะสมที่จะใช้ในการพัฒนาอาชีพด้านเกษตรธรรมชาติซึ่งเป็นแนวทางเกษตรกรรมแบบยั่งยืน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเสนอแนะว่า ควรนำการวิจัยแบบนี้ไปใช้ในกระบวนการพัฒนาชนบทและพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านอื่นๆ ที่มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และควรคำนึงถึงความสามารถพึ่งตนเองได้ในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง

พนัส พุทธิสุนันท์ และคณะ(2545) ศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนนออยู่ : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการจัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนออยู่และพึ่งตนเอง พบว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีผลให้เกิดการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นอย่างดีจนก่อเกิดแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกุญแจสำคัญที่สามารถนำศักยภาพของสมาชิกชุมชนให้แสดงออกอย่างเหมาะสม และนำไปสู่การพัฒนาโครงการและกิจกรรมเพื่อการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ปัญญา ปุริเวคินทร์ (2543) รายงานถึงประสบการณ์การถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วมของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ในการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งเน้นการสนับสนุนทั้งด้านเงินทุนและด้านวิชาการ โดยระดับความร่วมมือจากหน่วยงานวิชาการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยฝึกอบรมเกษตรกรให้รู้จักว่า “เกษตรผสมผสาน” คืออะไร มีรูปแบบอย่างไร และการฝึกอบรมเทคนิควิธีการปฏิบัติในด้านการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชในระบบเกษตรผสมผสาน จากการศึกษาพบว่า กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนเกษตรกรและการสร้างเครือข่ายร่วมกับการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีการปรับเปลี่ยนเทคนิคการถ่ายทอดอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกษตรกรสามารถคิดเองและขยายผลต่อยอดกิจกรรมต่างๆ ของตนเองได้ และขยายวงไปฟื้นฟูเกษตรกรรายอื่นๆ ได้ด้วย

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2544) กล่าวถึงความสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า ถ้ามีการจัดการที่เหมาะสม มีการประชุมระดมสมองกัน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ดียิ่งขึ้น เร็วขึ้น พลังกลุ่มที่ถูกสร้างขึ้นจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรเป็นสำคัญ ผลด้านอื่น เช่น ผลงานของนักส่งเสริมและหน่วยงาน เป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น การทำงานกับกลุ่มจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เคารพความคิดเห็น และบทบาทหน้าที่ของกันและกัน ระหว่างนักส่งเสริมกับกลุ่มชาวบ้าน ดังนั้นการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้บรรลุเป้าหมาย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในงานส่งเสริมการเกษตร โดยใช้งานวิจัยเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผลจากการวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร คือ ได้คำตอบของปัญหาที่ต้องการทราบเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในงานส่งเสริมการเกษตร และสามารถนำไปปรับปรุงกระบวนการทำงานในการส่งเสริมการเกษตร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมสามารถประยุกต์ผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งช่วยให้บุคคลเป้าหมายในงานส่งเสริมการเกษตรได้รับการพัฒนาที่ถูกต้องทางและสอดคล้องกับสภาพการณ์ของบุคคลเป้าหมายและผู้บริหารได้ทราบข้อเท็จจริง รวมทั้งข้อมูลที่เป็นพื้นฐานสำคัญจากการวิจัยทำให้ช่วยเสริมสร้างสมรรถนะของนักบริหารในการวินิจฉัยสั่งการ หรือตัดสินใจปัญหาได้ดีและมีประสิทธิภาพ

จากการตรวจเอกสารสรุปได้ว่า สถานการณ์ปัจจุบันที่เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา และจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกรมส่งเสริมการเกษตร ทำให้บทบาทการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเพื่อให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป กรมส่งเสริมการเกษตร โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จึงเห็นสมควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ทุกตำบล เป็นกลไกในการทำงาน โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเขต ส่วนกลาง และเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมาย เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้น ตั้งแต่การวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหา การพัฒนาโจทย์วิจัย การวางแผน และการดำเนินงาน รวมทั้งการจดบันทึก การร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย เพื่อเพิ่มเติมในรายละเอียดในทางปฏิบัติของระบบส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบัน ซึ่งพัฒนามาจากระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน ประกอบด้วยระบบการทำงานในพื้นที่ และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ และให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน รวมทั้งเป็นไปตามความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง โดยมีเป้าประสงค์เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายสามารถเรียนรู้การทำวิจัยควบคู่กับการปฏิบัติงาน และประยุกต์ แนวคิด วิธีการดำเนินงาน ผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดดังกล่าว และจากการพัฒนาโจทย์โครงการวิจัย จึงได้กำหนดขอบเขตและแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ระบบการทำงานในพื้นที่ (โดยใช้ศูนย์บริการฯ เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพ)

กระบวนการดำเนินงานของ
ศูนย์บริการฯ แบบมีส่วนร่วม

- ③ เป็นศูนย์บริการที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชน
- ③ เป็นศูนย์กลางบูรณาการระหว่างหน่วยงานและชุมชน
- ③ เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรในพื้นที่แบบเปิดเสรี
- ③ เป็นศูนย์บริการฯ ที่มีเครือข่ายการบริการและถ่ายทอดความรู้
- ③ เป็นศูนย์บริการฯ ที่มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของกรรมการศูนย์บริการฯ อย่างชัดเจน

การให้บริการของศูนย์บริการฯ
แก่ชุมชนที่เหมาะสม

- ③ เป็นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา
- ③ มีจุดสถานีที่เหมาะสมตามศักยภาพพื้นที่และมีเครือข่าย หรือมีวิทยากรที่เหมาะสม
- ③ มีข้อมูล ข่าวสาร อุปกรณ์ เครื่องมือที่ทันสมัยเพื่อบริการเกษตรกร
- ③ เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ด้านการเกษตร

กระบวนการได้มาของแผนชุมชน

- ③ เป็นกระบวนการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งตรงตามความต้องการของชุมชนและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติ

เครือข่ายการเรียนรู้และกิจกรรมที่มี
ประสิทธิภาพ

- ③ มีเครือข่ายระดับตำบล เพื่อการเรียนรู้และร่วมดำเนินกิจกรรมด้วยกัน
- ③ เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
- ③ มีการเชื่อมโยงกิจกรรม แลกเปลี่ยนผลผลิต ปัจจัยการผลิต ที่พาและเชื้ออาหารกัน
- ③ มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อประโยชน์แก่เครือข่ายและชุมชน

บทบาทและกระบวนการทำงานของ
เจ้าหน้าที่

- ③ บทบาทที่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร คือ เป็นวิทยากรกระบวนการ เป็นผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยี เป็นผู้ประสานงาน และเป็นผู้สนับสนุนและบริการ
- ③ กระบวนการทำงานที่เหมาะสมและชัดเจน คือ แผนปฏิบัติงานที่เหมาะสมและวิธีการ

ระบบส่งเสริม
การเกษตร
(กระบวนการ
ส่งเสริมการ
เกษตร
ที่มี
ศูนย์บริการฯ
เป็นกลไก)
ที่มี
ประสิทธิภาพ

ชุมชน
พึ่งตนเองได้

ระบบข้อมูลสารสนเทศ

- ③ เป็นข้อมูลถูกต้อง ทันสมัยในการพัฒนาชุมชน
- ③ มีข้อมูลการเกษตรด้านกายภาพ/ชีวภาพ/เศรษฐกิจ / สังคม
- ③ บุคลากรมีความรู้ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล

ระบบพัฒนาบุคลากร

- ③ บุคลากรทุกระดับได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
- ③ บุคลากรจิตสำนึก ตั้งใจ ใฝ่รู้
- ③ เป็นนักส่งเสริมอาชีพ เช่น เป็นวิทยากรกระบวนการ

ระบบการประชาสัมพันธ์

- ③ พัฒนาโดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นหลัก
- ③ วางแผนประชาสัมพันธ์แบบมีส่วนร่วม
- ③ ประชาสัมพันธ์หลายช่องทาง ต่อเนื่อง
- ③ ประชาสัมพันธ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในการพัฒนาการเกษตร

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

ระบบสนับสนุนแผนชุมชน

- ③ เป็นระบบที่สามารถสนับสนุนแผน
- ③ มีการบริหารจัดการโดยชุมชน
- ③ การบริหารจัดการโดยชุมชนแบบมีกองทุนหมุนเวียน

ระบบประเมินผลงาน

- ③ เป็นการประเมินผลเพื่อพัฒนาการทำงาน
- ③ เป็นระบบที่ผู้รับบริการประเมินมีส่วนร่วมในการประเมิน

ระบบติดตามและนิเทศงาน

- ③ เป็นระบบนิเทศงานแบบมีส่วนร่วม
- ③ เป็นระบบที่ให้การชี้แนะ/แนะนำ
- ③ เป็นระบบที่ทำงานจริงจังต่อเนื่อง

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

จากที่ได้มีการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรมาเป็นลำดับ เพื่อให้ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร จึงได้ดำเนินการพัฒนาโครงการวิจัย โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กองแผนงาน (ในขณะเริ่มโครงการฯ) ร่วมกับทีมงานสำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก บุรีรัมย์ พัทลุง และราชบุรี โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ในการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เพื่อนำมาใช้ในการวิจัยและพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรควบคู่ไปกับการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรของแต่ละจังหวัด

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกตการณ์ จากการสรุปทบทวน ระหว่างผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย และการสัมภาษณ์ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยคณะวิจัยเป็นผู้จัดบันทึกข้อมูล

ขั้นตอนดำเนินการ

1. การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตร

โดยการรวบรวมแนวคิด แนวทาง และนโยบายในการพัฒนาการเกษตรของประเทศ รวมทั้งการดำเนินงานของโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตชุมชน การประเมินและติดตามผลการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ กำหนดโจทย์การวิจัย และกิจกรรมการวิจัย

2. จัดทำ Concept paper เสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ก่อนจัดทำ concept paper ทีมวิจัยส่วนกลางได้ไปศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร แนวคิดในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แนวคิดและผลงานที่ได้จากการดำเนินงานวิจัยในโครงการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน และได้แลกเปลี่ยนแนวคิดกับทีมงานจังหวัดเกี่ยวกับการทำงานวิจัยควบคู่กับการปฏิบัติงานที่รับผิดชอบ เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาใช้ในการพัฒนางานที่รับผิดชอบ และเป็น การเพิ่มศักยภาพของเจ้าหน้าที่ในการทำงานส่งเสริมการเกษตร เป็นการเสริมสร้างการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ ชุมชน และผู้เกี่ยวข้อง และนำข้อมูลดังกล่าวข้างต้นมาจัดทำ concept paper เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจึงได้สนับสนุนงบประมาณดำเนินการพัฒนาโครงการวิจัย

3. คัดเลือกพื้นที่วิจัย

ให้ดำเนินการคัดเลือกจังหวัดที่เคยดำเนินงานโครงการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตร ปี 2542 – 2544 ดังนี้

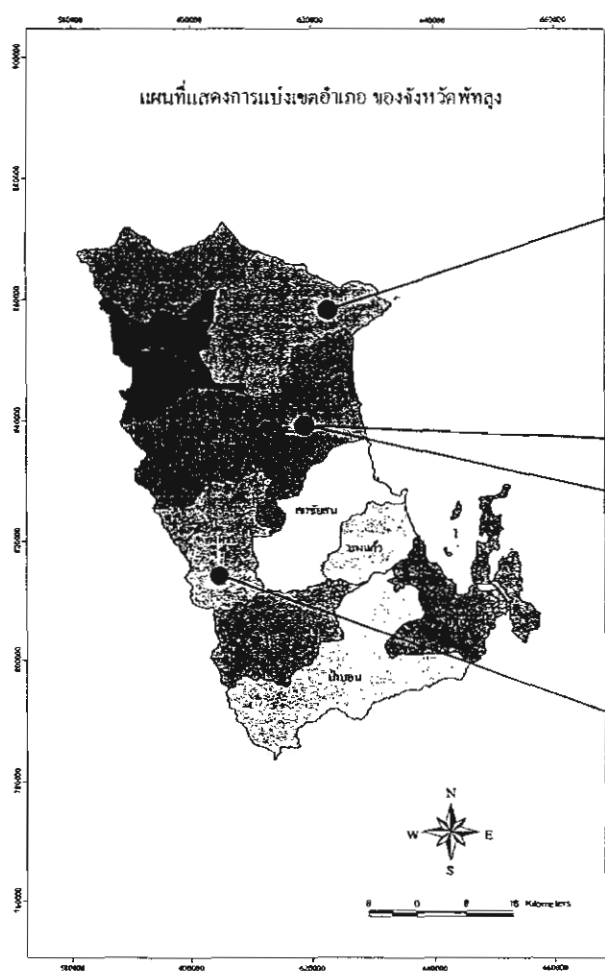
3.1 คัดเลือกจังหวัดจาก 4 ภาค ได้แก่ ภาคตะวันตก ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ โดยสอบถามความพร้อมของเจ้าหน้าที่ในทุกระดับของจังหวัด และความมั่นใจที่จะพัฒนาการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยการทำกรวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และคัดเลือกพื้นที่วิจัยได้ 4 จังหวัด ได้แก่ พัทลุง ราชบุรี บุรีรัมย์และพิษณุโลก

3.2 ให้แต่ละจังหวัดและอำเภอร่วมพิจารณาอำเภอที่จะร่วมวิจัยเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยให้อำเภอแสดงความประสงค์ที่จะเข้าร่วมการวิจัย

3.3 คัดเลือกตำบลที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยให้ตำบลแสดงความประสงค์ในการเข้าร่วมดำเนินการวิจัยด้วยความสมัครใจ เป็นจำนวน 31 ตำบล 10 อำเภอ จากทั้งหมด 4 จังหวัด ดังแสดงตามตารางต่อไปนี้

จังหวัดราชบุรี		จังหวัดพัทลุง		จังหวัดบุรีรัมย์		จังหวัดพิษณุโลก	
อำเภอ	ตำบล	อำเภอ	ตำบล	อำเภอ	ตำบล	อำเภอ	ตำบล
1. เมือง	1. ห้วยไม้	1.เมือง	1.พญาขัน	1. พุทไธสง	1.พุทไธสง	1. เมือง	1. ปากโทก
	2. ดอนแร่		2.ดำนาน		2. บ้านแขวง		2. วัดพริก
2. บ้านโป่ง	3. ลาดบัวขาว		3.ท่าแค		3. มะเพือง		3. ท่าทอง
	4. ท่าเสา	2.ควนขนุน	4.พนาสูง		4. หายโคก	2. บางระกำ	4. นนงกุลลา
3. ดำเนินสะดวก	5. ทำนัด		5.ทะเลน้อย		5. บ้านยาง		5. มิ่งกอก
	6. บ้านไร่	3.กงหรา	6.แพรงนา		6. บ้านจาน		6. บ่อทอง
			7.ทรายขาว		7. บ้านเป้า	3. วัดโบสถ์	7. ท่างาม
			8.ชะรัด				8. นินลาด
			9.สมหวัง				9. บ้านยาง

พื้นที่วิจัยจังหวัดพัทลุง

อ.ควนขนุน

- ค.พนาางตุ้ง
- ค.ทะเลน้อย
- ค.แพรกนา

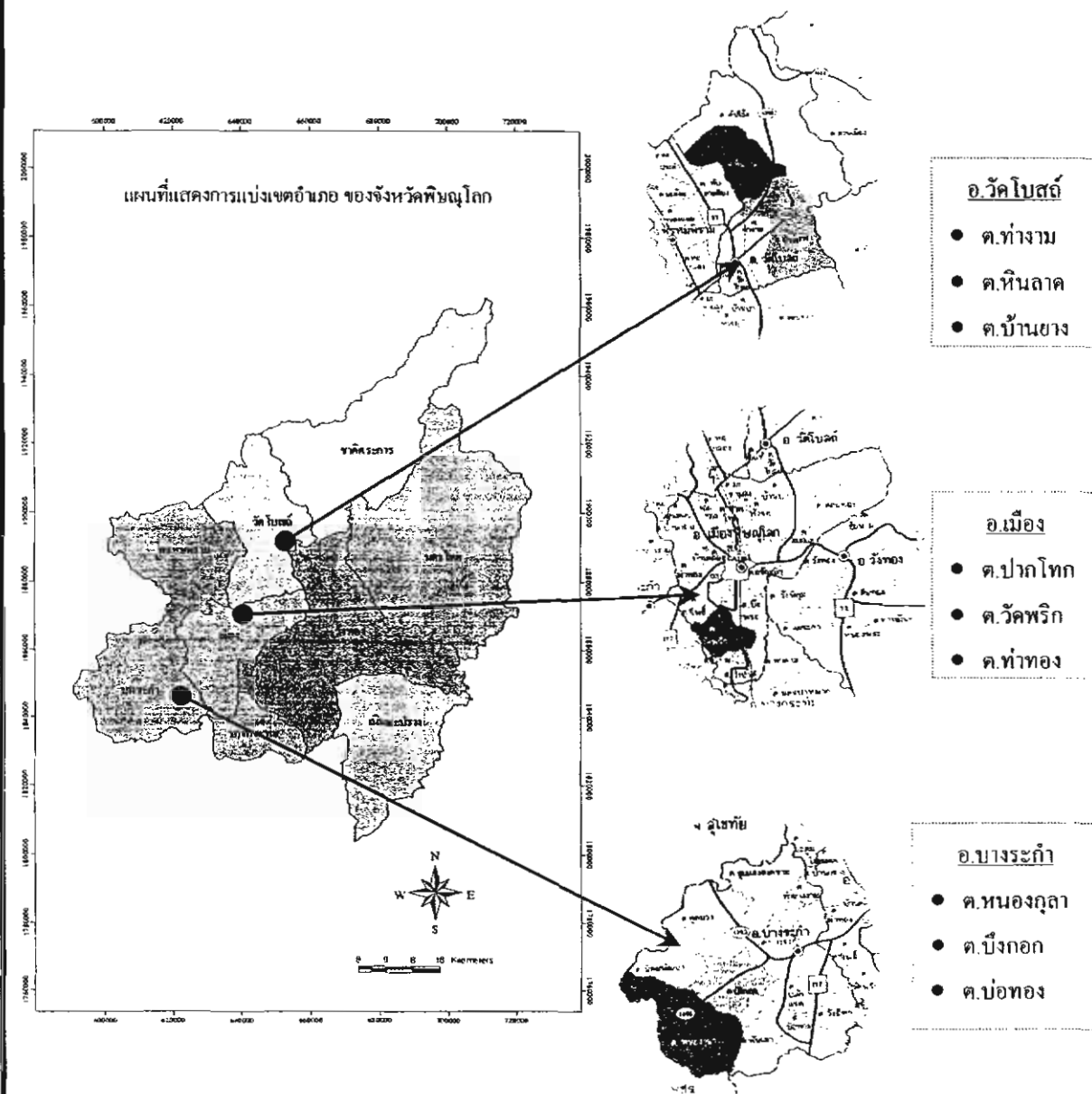
อ.เมือง

- ค.พญาขัน
- ค.ตำนาน
- ค.ท่าแค

อ.กงหรา

- ค.ทรายขาว
- ค.ชะวีค
- ค.สมหวัง

พื้นที่วิจัยจังหวัดพิษณุโลก

4. วิเคราะห์สถานการณ์ระบบส่งเสริมการเกษตร

เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยจัดสัมมนาเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา ความคาดหวัง และแนวทางแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในส่วนของเจ้าหน้าที่ระดับส่วนกลาง ภาค จังหวัด อำเภอ และเกษตรกร ซึ่งเป็นบุคคลเป้าหมายในการดำเนินงานพัฒนาการเกษตรเข้ามามีส่วนร่วมการสัมมนา ในการสัมมนาแต่ละครั้ง เน้นกระบวนการจัดเวทีการสัมมนาแบบมีส่วนร่วม และการพัฒนาความรู้ความเข้าใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ให้เข้าใจถึงหลักการในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการจัดสัมมนาทั้งในระดับส่วนกลาง และจัดสัมมนาในแต่ละจังหวัดที่เข้าร่วมโครงการ

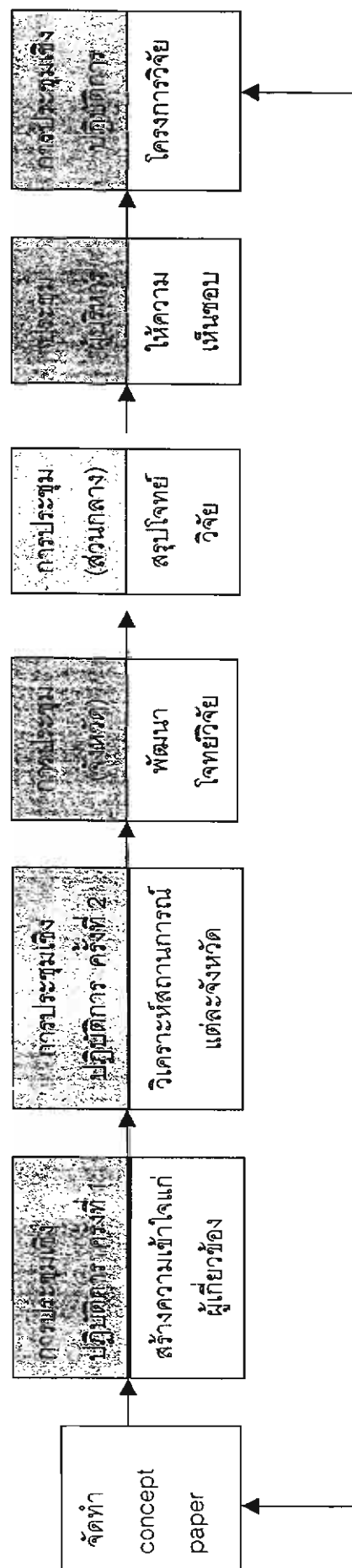
5. พัฒนาโจทย์วิจัย

5.1 สัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยส่วนกลางและผู้แทนจังหวัด ทำความเข้าใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง นักวิจัยส่วนกลาง และผู้แทนนักวิจัยจังหวัด ในการพัฒนาโครงการวิจัย โดยดำเนินการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ผู้เข้าร่วมสัมมนาประกอบด้วย เกษตรจังหวัดและทีมวิจัยของจังหวัดมาร่วมทำความเข้าใจ และร่วมวิเคราะห์ปัญหาในการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร ศักยภาพ จุดเด่น จุดด้อยของระบบ เจ้าหน้าที่ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้น

5.2 สัมมนานักวิจัยของแต่ละจังหวัด การสัมมนาเชิงปฏิบัติการแก่ทีมวิจัยของแต่ละจังหวัด เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงขั้นตอน และการนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนา ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เกษตรกรในพื้นที่ที่จะทำวิจัย และผู้แทนชุมชน ในการสัมมนาจะเป็นการปลูกจิตสำนึกและกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการพัฒนางานที่รับผิดชอบของตนเอง โดยผู้ที่มีส่วนร่วมทุกฝ่ายช่วยกันวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ทั้งในด้านศักยภาพ ข้อจำกัด และกำหนดแนวทางที่จะใช้ในการพัฒนา ในการสัมมนาได้มีการฝึกปฏิบัติร่วมกัน โดยการใช้แผนที่ความคิด (mind map) ช่วยในการสรุปแนวคิด ช่วยให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งในการแสดงความคิดเห็นและการสรุปความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อให้เห็นแนวทางการแก้ไข และใช้ในการพัฒนาโจทย์วิจัยเบื้องต้นของแต่ละจังหวัด ในการสัมมนาได้มีที่ปรึกษาโครงการและนักวิจัยส่วนกลางไปร่วมด้วย

ในโจทย์วิจัยที่แต่ละจังหวัดพัฒนาขึ้นจะประกอบด้วย สถานการณ์ สิ่งที่คาดหวัง และการที่จะได้มา (เพื่อจะ action) โดยทีมวิจัยแต่ละจังหวัดดำเนินการพัฒนาโจทย์วิจัยที่ได้จากการสัมมนา ให้ความชัดเจน จากนั้นจึงจัดการประชุมสัมมนาร่วมกันระหว่างนักวิจัยส่วนกลาง นักวิจัยจังหวัด และที่ปรึกษา เพื่อจัดทำโครงการวิจัย "ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตร" เพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ขั้นตอนการพัฒนาโครงการวิจัย

เม.ย.44

มิ.ย.44

ก.ค.44-ธ.ค.44

ก.ย.44-ต.ค.44

พ.ย.44-ธ.ค.44

ม.ค.45

ก.พ.45

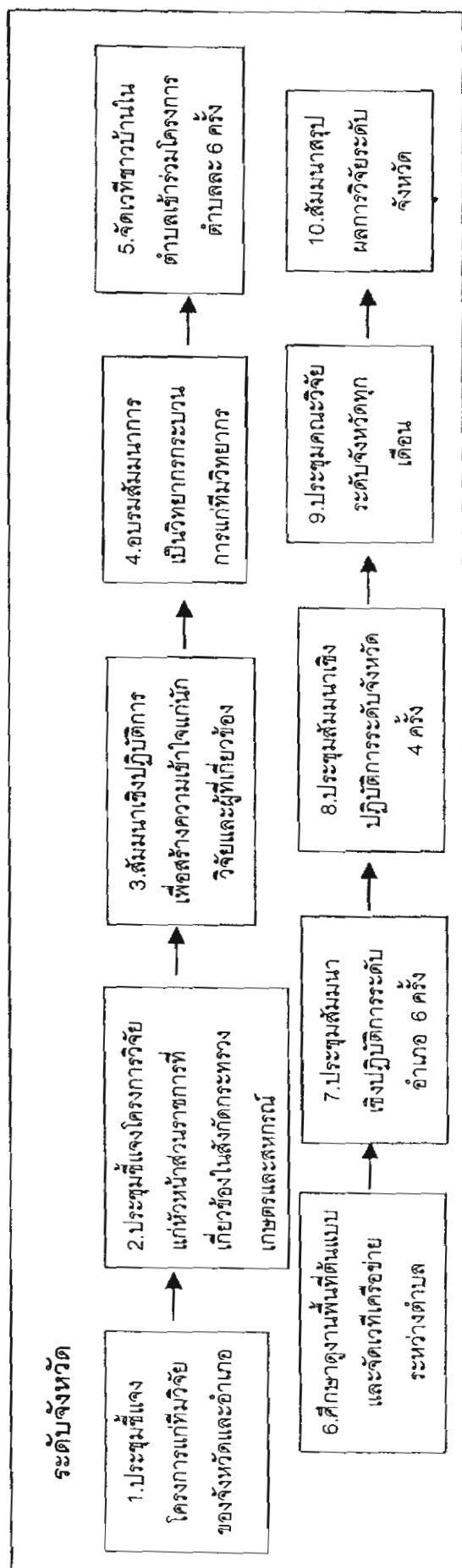
6. ดำเนินการวิจัยตามกิจกรรม เมื่อได้รับอนุมัติโครงการวิจัย ได้ดำเนินการเตรียมความพร้อมนักวิจัยและดำเนินการวิจัย ดังนี้

6.1 จัดทำแผนการศึกษาวิจัยตามโครงการ โดยจัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยส่วนกลางและจังหวัดก่อนดำเนินการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน และปรับแผนการวิจัยร่วมกัน โดยมีการให้ความรู้แก่นักวิจัยในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการจัดทำ Bench mark เกี่ยวกับระบบส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้ นักวิจัยระดับจังหวัดได้ประเมินสถานการณ์ระบบส่งเสริมการเกษตรก่อนเริ่มโครงการ รวมทั้งวางแผนการปฏิบัติงานร่วมมือกันระหว่างทีมงานจังหวัด ส่วนกลางและที่ปรึกษา

6.2 การดำเนินงานศึกษาวิจัยตามแผนที่วางไว้ จังหวัดดำเนินการวิจัย (Action) ตามแผนที่แต่ละจังหวัดวางไว้ โดยการจัดเวทีชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน และใช้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนโดยมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการรวมทั้งการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัดและอำเภอ เพื่อเตรียมการและสรุปผลการวิจัยเป็นระยะ ๆ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้และทักษะที่จำเป็นในการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เช่น การเป็นวิทยากรกระบวนการ วิธีการเก็บข้อมูล และการจดบันทึก เป็นต้น

การดำเนินงานกิจกรรม

ส่วนกลาง

1.สัมมนาเชิงปฏิบัติการ นักวิจัยส่วนกลางและจังหวัด	เพื่อปรับความเข้าใจและให้ความรู้ ในการทำวิจัย การปฏิบัติงาน ราย งานความก้าวหน้าในการดำเนิน การวิจัย ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะนั้น
2.ประชุมนักวิจัย ส่วนกลาง	เพื่อเตรียมการก่อนการจัดสัมมนา ทุกครั้ง และรายงานผลการติดตาม รายงานวิจัยของแต่ละจังหวัด โดย เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ
3.จังหวัดดำเนินการวิจัย	ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ โดยใช้กระบวนการ การจัดทำแผนชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้ เกิดกระบวนการ และมีการเพิ่มพูนความ รู้ และทักษะในการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วม
4.การติดตามงานวิจัยและ สรุปผล	มีการแบ่งความรับผิดชอบในการ ติดตามงานวิจัยของแต่ละจังหวัด ซึ่งมีการติดตามงานอย่าง สม่ำเสมอ และร่วมกันสรุป วิเคราะห์ สังเคราะห์ผลงานวิจัย

7. เก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยชุมชนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทุกระดับเป็นผู้ร่วมในกระบวนการวิจัย คณะผู้วิจัยจะเป็นผู้บันทึกเก็บรวบรวมข้อมูลและประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อสรุปและวิเคราะห์ผลในการดำเนินการวิจัยในทุกขั้นตอน ซึ่งการวิเคราะห์ผลมุ่งเน้นหาแนวทางในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรที่มีความเหมาะสมในการบันทึก เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้หลาย ๆ วิธีการ เช่น การเก็บข้อมูลพื้นฐานก่อนการวิจัยใช้แบบสอบถามถึงโครงสร้าง การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ ให้มีเวทีในการเก็บข้อมูลและสรุปบทเรียนระหว่างผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย เป็นต้น และการเพิ่มพูนความรู้ที่ใช้ในการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแก่ผู้แทนทีมวิจัยระดับจังหวัด เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพ การเป็นวิทยากรกระบวนการ และการสรุปโดยใช้ mind map เป็นต้น

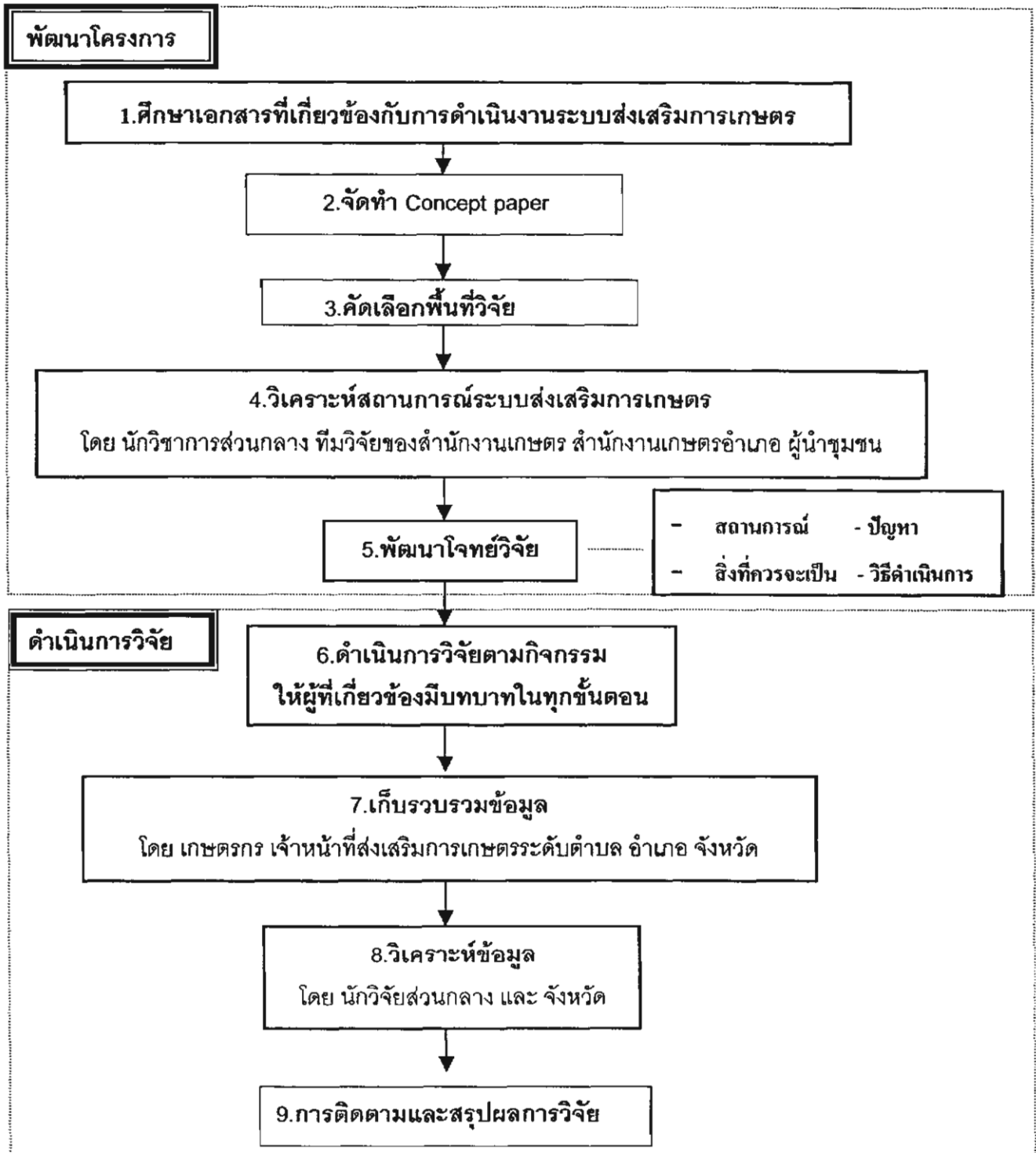
8. การวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดเวทีสรุปบทเรียนและแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการระหว่างนักวิจัยส่วนกลางและนักวิจัยจังหวัดร่วมกับที่ปรึกษาระหว่างการดำเนินการวิจัย เป็นการสรุปบทเรียนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำวิจัยในแต่ละจังหวัดร่วมกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอในทุกๆ ระดับ ทั้งในระดับกรม จังหวัด อำเภอและตำบล ได้แก่ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลการวิจัย โดยคณะนักวิจัยจากส่วนกลางซึ่งร่วมในการดำเนินการวิจัยกับจังหวัด จะร่วมกับคณะนักวิจัยของจังหวัดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำผลการวิจัยของจังหวัดต่างๆ มาวิเคราะห์และสังเคราะห์หาแนวทางในการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่มีความเหมาะสม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานและเงื่อนไขข้อจำกัดต่าง ๆ ในการดำเนินงาน

9. ติดตามและสรุปผลการวิจัย

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการของทีมวิจัยส่วนกลาง เพื่อสรุปความก้าวหน้าการดำเนินงานวิจัยของจังหวัดต่างๆ ที่รับผิดชอบ และวางแผนการสนับสนุนการทำวิจัยของจังหวัด และติดตามการดำเนินงานของจังหวัด วิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปผลการวิจัย หลักการ รูปแบบ ขั้นตอน Model และข้อเสนอแนะการวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

สรุปขั้นตอนการวิจัย

ระยะเวลาการศึกษาวิจัย

เมษายน 2544 – ธันวาคม 2546

โดยมีรายละเอียดการดำเนินการ ดังนี้

พัฒนาโครงการวิจัย

- การศึกษาเอกสาร เมษายน 2544
 - จัดทำกรอบแนวคิดการวิจัย (Concept paper) เมษายน 2544
 - การคัดเลือกพื้นที่วิจัย เมษายน 2544
 - วิเคราะห์สถานการณ์
 - สัมมนาจังหวัดเข้าร่วมสัมมนา นักวิจัยส่วนกลาง มิถุนายน 2544
และจังหวัดเพื่อทำความเข้าใจการทำงานวิจัยร่วมกัน
 - สัมมนาเชิงปฏิบัติการแก่ผู้ร่วมงานวิจัยรายจังหวัด กรกฎาคม – สิงหาคม 2544
 - พัฒนาโจทย์วิจัย
 - นักวิจัยจังหวัดพัฒนาโจทย์วิจัย กันยายน – ตุลาคม 2544
 - นักวิจัยจังหวัดกับส่วนกลางเข้าร่วมประชุมยกย่อง พฤศจิกายน – ธันวาคม 2544
- โครงการวิจัย
- สัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำโครงการวิจัย กุมภาพันธ์ 2545
- เสนอ สกว.

การดำเนินการวิจัย

- ดำเนินการวิจัยตามกิจกรรม เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งทั้ง 3 ขั้นตอนนี้จะดำเนินไปพร้อมๆกัน ซึ่งมีกิจกรรม ดังต่อไปนี้
 - ประชุมสมมนานักวิจัยส่วนกลางและจังหวัดทำความเข้าใจร่วมกัน สิงหาคม 2545
 - ประชุมชี้แจงโครงการวิจัยแก่ทีมวิจัยของจังหวัดและอำเภอ สิงหาคม 2545
 - ประชุมชี้แจงโครงการวิจัยแก่หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กันยายน 2545

- สัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความเข้าใจแก่
คณะวิจัยระดับจังหวัด กันยายน 2545
- อบรมสัมมนาการเป็นวิทยากรกระบวนการแก่ทีม
วิทยากร กันยายน 2545
- จัดเวทีชุมชน (เวทีชาวบ้าน) 5 ตำบล ๆ ละ 6 ครั้ง
และดูงานพื้นที่ต้นแบบ 1 ครั้ง
ครั้งที่ 1 กระตุ้นปลุกจิตสำนึกการพัฒนาแบบ
พึ่งตนเอง ตุลาคม 2545
ครั้งที่ 2 ศึกษาการพัฒนาของชุมชน พฤศจิกายน 2545
ครั้งที่ 3 ประเมินศักยภาพและปัญหาของชุมชน ธันวาคม 2545
ครั้งที่ 4 กำหนดแนวทางการพัฒนาของชุมชน มกราคม 2546
ดูงานพื้นที่ต้นแบบ กุมภาพันธ์ 2546
ครั้งที่ 5 กำหนดโครงการและวิธีการดำเนิน
โครงการ กุมภาพันธ์ 2546
ครั้งที่ 6 ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เมษายน 2546
- สัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับอำเภอ 4 ครั้ง กันยายน2545 – พฤษภาคม2546
(ทุก 2 เดือน)
- สัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัด 6 ครั้ง(ทุก 2เดือน) กันยายน2545 – พฤษภาคม2546
- สัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์
โจทย์วิจัยย่อย กันยายน2545 – กุมภาพันธ์2546
- ประชุมคณะนักวิจัยเพื่อสังเคราะห์ผลการวิจัย ครั้งที่ 1 กุมภาพันธ์ 2546
- ประชุมคณะนักวิจัยเพื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยและ
เติมเต็ม มิถุนายน 2546
- สัมมนาสรุปผลการวิจัยระดับจังหวัด กรกฎาคม 2546
- เสนอผลวิจัยเบื้องต้นระดับกรมฯ กันยายน 2546
- สัมมนาเสนอร่างผลการวิจัย พฤศจิกายน 2546

กิจกรรมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย

1.1 จัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยส่วนกลางและจังหวัด จำนวน 8 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1	13-15 ต.ค. 45	● ก่อนดำเนินการวิจัยเพื่อความเข้าใจร่วมกัน และปรับแผนการวิจัย ร่วมกัน โดยมีการให้ความรู้แก่นักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการจัดทำ Bench mark เพื่อให้นักวิจัยทราบบทบาทหน้าที่และได้ประเมินสถานการณ์ระบบส่งเสริมการเกษตรก่อนเริ่มโครงการ รวมทั้งวางแผนการวิจัยและการดำเนินการวิจัย
ครั้งที่ 2	10-11 ต.ค. 45	● รายงานผลการดำเนินโครงการวิจัยในช่วง 3 เดือนที่ผ่านมาของแต่ละพื้นที่ วางแผนการดำเนินงานในช่วง 3 เดือนต่อไป ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคและบทบาทของวิทยากรกระบวนการ
ครั้งที่ 3	14 ม.ค. 46	● ร่วมกันสังเคราะห์ผลงานวิจัย มีการกล่าวถึงปัญหาจากการวิจัยที่ผ่านมาและข้อคิดที่ได้จากการวิจัย
ครั้งที่ 4	24-25 มี.ค. 46	● สรุปการดำเนินการวิจัยในช่วง 6 เดือน โดยการรายงานการดำเนินงาน รายงานความก้าวหน้า การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย และร่วมกันตอบโจทย์วิจัย
ครั้งที่ 5	18-20 มี.ย. 46	● สรุปผลการดำเนินการรายงานความก้าวหน้าและวิเคราะห์ผลการวิจัยในโจทย์ที่กำหนดไว้
ครั้งที่ 6	18-19 ก.ย. 46	● เสนอผลงานวิจัยในระดับจังหวัด และมีการแนะนำประเด็นในการสรุปผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์และควรเก็บประเด็นที่ส่งผลกระทบต่องานวิจัยให้ครบทุกประเด็น ทุกโจทย์ มีการให้ข้อเสนอแนะในการเขียนรายงานการวิจัยเพิ่มเติม ● กำหนดการสัมมนาเพื่อเสนอผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยในการดำเนินกิจกรรมในการสัมมนา
ครั้งที่ 7	28-29 ต.ค. 46	● นำเสนอผลงานวิจัยส่วนกลาง และแต่ละจังหวัด และเตรียมการนำเสนอร่างผลงานวิจัย
ครั้งที่ 8	27-28 พ.ย. 46	● เตรียมการระหว่างส่วนกลางและจังหวัด (27 พ.ย. 46) ● นำเสนอร่างผลงานวิจัย โครงการวิจัยเรื่อง “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม” (28 พ.ย. 46)

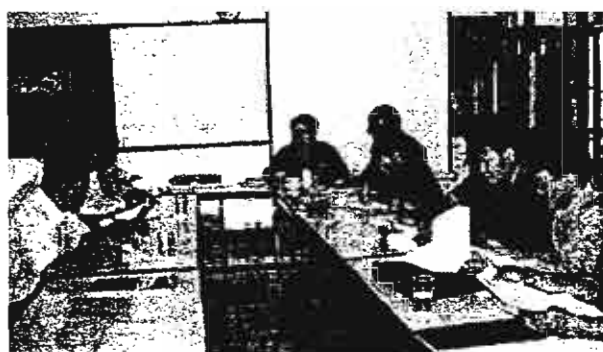
1.2 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการของทีมวิจัยส่วนกลาง เพื่อสรุปความก้าวหน้าการดำเนินงานวิจัยของจังหวัดต่าง ๆ ที่รับผิดชอบ และวางแผนการสนับสนุนการทำวิจัยของจังหวัด จำนวน 10 ครั้ง มีรายละเอียด ดังนี้

ครั้งที่ 1	12 ก.ค. 45	กำหนดจัดสัมมนาเตรียมความพร้อมของนักวิจัย ผู้เข้าร่วมสัมมนา ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง ภาค จังหวัด เนื้อหาการสัมมนา ประกอบด้วย ชี้แจงการบริหารจัดการโครงการ ทำความเข้าใจกระบวนการวิจัยและ บทบาทนักวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล การจัดบันทึก การทำกรอบวิจัย Action Plan Bench Mark เป็นการเตรียมการก่อนการสัมมนานักวิจัยส่วนกลาง และจังหวัดครั้งที่1
ครั้งที่ 2	26 ก.ค. 45	ปรับแก้แบบฟอร์ม Bench mark และ PAR และจัดทำร่างกำหนดการสัมมนา เป็นการเตรียมการก่อนการสัมมนานักวิจัยส่วนกลางและจังหวัด ครั้งที่2
ครั้งที่ 3	24 ก.ย. 45	เตรียมการสัมมนาระหว่างทีมวิจัยส่วนกลางและจังหวัด ครั้งที่ 2 เนื้อหาการสัมมนาประกอบด้วย การรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินโครงการวิจัย ทบทวนและปรับแผนปฏิบัติการ เทคนิคและบทบาทของวิทยากรกระบวนการ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย
ครั้งที่ 4	2 ม.ค. 46	การประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมในการสังเคราะห์ งานวิจัย เสนอประเด็นในการสรุปผลการวิจัย ประกอบด้วย การวิเคราะห์ (out put) เกี่ยวกับระบบการทำงานในพื้นที่ทั้งที่เกี่ยวกับศูนย์บริการ บทบาทเจ้าหน้าที่และกระบวนการ การวิเคราะห์ (out put) เกี่ยวกับระบบสนับสนุนการทำงาน ทั้งระบบ ข้อมูล สารสนเทศ การพัฒนาบุคลากร ระบบนิเทศงาน ประเมินผล ประชาสัมพันธ์ และระบบสนับสนุนแผนชุมชน วิเคราะห์ผลลัพธ์ (out come) ที่เกิดจากกระบวนการวิจัย ได้ส่งผลถึงเกษตรกรชุมชน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอย่างไร
ครั้งที่ 5	6 ม.ค. 46	เน้นการกำหนดการสัมมนาเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้ ในช่วงเวลาการทำงาน 6 เดือนที่ผ่านมา

- ครั้งที่ 6 20 ก.พ. 46 ● เตรียมความพร้อมในการประชุมเพื่อติดตามความก้าวหน้าโครงการวิจัยร่วมกับคณะกรรมการโครงการฯ ในวันที่ 5 มี.ค. 46 โดยให้นักวิจัยทุกท่านเตรียมข้อมูลที่จำเป็นให้พร้อมสำหรับการประชุมและมีการกำหนดบทบาทและแนวทางการทำวิจัยของนักวิจัย
- ครั้งที่ 7 5 มี.ค. 46 ● รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินโครงการวิจัยฯ ให้คณะกรรมการโครงการฯ จาก สกว. ทราบ และมีการให้ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการโครงการฯ ในประเด็นต่าง ๆ
- ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งปัญหาจากภายนอก ปัญหาด้านทักษะ และความคิดของชาวบ้าน
- การเชื่อมโยงกับหน่วยงานอื่น ควรมีการประสานร่วมมือกับหน่วยงานอื่นให้มากกว่านี้
- ประเด็นในการรายงานในแต่ละโจทย์ควรบอกว่า ก่อนการวิจัยเป็นอย่างไร เพราะอะไร สิ่งที่ต้องเป็นเป็นอย่างไร หลังการวิจัยเป็นอย่างไร เกิดอะไร เกิดได้อย่างไร
- ครั้งที่ 8 30 พ.ค. 46 ● รายงานการติดตามงานของจังหวัดพัทลุง จังหวัดพิษณุโลก สรุปได้ว่าทั้ง 2 จังหวัด มีการนำแผนชุมชน ไปสู่การปฏิบัติมีการกำหนดประเด็นในการสัมมนา ในวันที่ 18-20 มิ.ย. 46 และกำหนดบทบาท นักวิจัย ส่วนกลางในการดำเนินการสัมมนา
- ครั้งที่ 9 13 มิ.ย. 46 ● เตรียมการสัมมนาในวันที่ 18-20 มิ.ย. 46 มีการปรับเวลาที่จะใช้ในการแบ่งกลุ่มเพื่อสรุปแต่ละประเด็น และมีการยกร่างองค์ประกอบของรายงานผลการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย บทนำ การตรวจเอกสาร วิธีการวิจัย ระบบการทำงานในพื้นที่ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ สรุปผลและข้อเสนอแนะ และมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของนักวิจัยส่วนกลางในการรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปและรายงานผลการวิจัย
- ครั้งที่ 10 2 ต.ค. 46 ● ประชุมเชิงปฏิบัติการนักวิจัยส่วนกลางเพื่อติดตามการเขียนรายงานผลการวิจัยของนักวิจัยส่วนกลาง โดยให้นักวิจัยเสนอร่าง และร่วมกันอภิปรายกลุ่ม เสนอรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย และแก้ไขร่างกำหนดการสัมมนาเพื่อเสนอผลงานวิจัย

สัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยส่วนกลาง

สัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยของจังหวัด

สัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยของอำเภอ และตำบล

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยจะนำเสนอตามโจทย์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย 2 โจทย์ใหญ่ และโจทย์ย่อย ดังนี้

1. ระบบการทำงานในพื้นที่

โจทย์ 1.1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพ เป็นอย่างไร

โจทย์ย่อย 1.1.1 กระบวนการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ แบบมีส่วนร่วม

โจทย์ย่อย 1.1.2 การให้บริการของศูนย์บริการฯ แก่ศูนย์ชุมชนที่เหมาะสม

โจทย์ย่อย 1.1.3 กระบวนการได้มาของแผนชุมชน

โจทย์ย่อย 1.1.4 เครือข่ายการเรียนรู้และกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ 1.2 บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล

2. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

โจทย์ย่อย 2.1 ระบบข้อมูลสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.2 ระบบพัฒนาศักยภาพที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.3 ระบบติดตามและนิเทศงานที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.4 ระบบประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.5 ระบบการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.6 ระบบสนับสนุนแผนของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

ในแต่ละโจทย์จะเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย

1. สถานการณ์ก่อนการดำเนินการวิจัย
2. สิ่งที่ควรจะเป็นและการวัด
3. การดำเนินการวิจัย
4. ผลที่เกิดขึ้น
5. ผลลัพธ์
6. สรุปและข้อเสนอแนะ

1.ระบบการทำงานในพื้นที่

โจทย์ 1.1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างไร

โจทย์ย่อย 1.1.1 กระบวนการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ แบบมีส่วนร่วม

1. สถานการณ์ก่อนการดำเนินการวิจัย

สถานการณ์ของทั้ง 4 จังหวัด มีความคล้ายคลึงกันมาก ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าสถานการณ์ที่ผ่านมา ตั้งแต่ปี 2542 – 2545 นั้น นโยบายและแนวทางการดำเนินงานบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่กำหนด โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ผ่านกรมส่งเสริมการเกษตรไปยังพื้นที่ไม่ลงในรายละเอียดวิธีการ ทำให้สถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวโดยสรุปได้แก่

1) การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล มีการบริหารโดยคณะกรรมการ

2) องค์ประกอบและการคัดเลือกกรรมการ คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนชุมชนและผู้แทนหน่วยงานพื้นที่แต่การคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ ชุมชนมีส่วนร่วมน้อยมาก จึงส่งผลให้การบริหารจัดการศูนย์บริการฯ ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่เองเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการบริหาร แม้ว่าจะมีผู้แทนชุมชนเป็นคณะกรรมการด้วยก็ตาม เนื่องจากชุมชนไม่เข้าใจบทบาทของศูนย์บริการฯ และไม่เห็นความสำคัญของศูนย์บริการฯ

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงาน ชุมชนไม่มีโอกาสในการบริหารจัดการศูนย์บริการฯ ส่วนการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานราชการในพื้นที่ค่อนข้างจะทำได้ยาก ไม่ค่อยมีการทำงานเป็นทีม เนื่องจากทุกหน่วยงานมุ่งเน้นการสร้างผลงานของตนเอง

4) ปัญหาอุปสรรคของการทำงานแบบมีส่วนร่วม ได้แก่

- เจ้าหน้าที่ขาดทักษะในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมให้แก่เกษตรกร ได้แก่ ความชำนาญในการจัดเวทีการเรียนรู้ ประสบการณ์ในการเป็นวิทยากรกระบวนการ การถ่ายทอดความรู้โดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลาง การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การประชุมและการทำงานแบบมีส่วนร่วม
- เจ้าหน้าที่มีภารกิจมากมายที่ต้องปฏิบัติ เนื่องจากเป็นผู้แทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพียงหน่วยงานเดียวในระดับตำบล อำเภอ การเก็บข้อมูลและการรายงานเป็นภารกิจประจำที่ต้องใช้เวลามาก
- เกษตรกรบางส่วนมีความเคยชินกับการรับบริการจากภาครัฐ ไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

2. สิ่งที่จะควรจะเป็นและการวัด

สิ่งที่ควรจะเป็น	การวัด
1. เป็นศูนย์บริการฯ ที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน	1) กรรมการเป็นตัวแทนของชุมชนที่แท้จริง 2) กรรมการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและการทำงาน เช่น การตั้งศูนย์บริการฯ จุดถ่ายทอดฯลฯ 3) ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาศูนย์บริการฯ
2. เป็นศูนย์กลางการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานและชุมชน	1) มีการวางแผนร่วมกันของหน่วยงาน 2) หน่วยงานต่าง ๆ มีการสนับสนุนแผนชุมชน
3. เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรในพื้นที่แบบเบ็ดเสร็จ(one stop service)	1) ความพึงพอใจของเกษตรกรที่มาใช้บริการ 2) เป็นศูนย์กลางการประสานงานของหน่วยงานอื่น
4. เป็นศูนย์บริการฯ ที่มีเครือข่ายการบริการและถ่ายทอดความรู้	1) มีกลุ่ม/เครือข่าย 2) มีจุดสาธิตและวิทยากรเกษตรกร
5. เป็นศูนย์บริการฯ ที่มีการกำหนดบทบาทเจ้าหน้าที่และคณะกรรมการศูนย์บริการฯ อย่างชัดเจน	1) มีการพิจารณาร่วมกันเพื่อกำหนดบทบาทและมอบหมายภารกิจแก่กรรมการ 2) กรรมการรู้ เข้าใจบทบาทและภารกิจ 3) กรรมการสามารถปฏิบัติงานตามบทบาทและภารกิจที่ได้รับมอบหมาย

3. การดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยด้านกระบวนการดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเป้าหมายทั้ง 4 จังหวัดนั้น ส่วนใหญ่จะดำเนินการในแนวทางเดียวกัน จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของขั้นตอนและวิธีการ สรุปภาพรวมได้ ดังนี้

1. สร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้กับทั้งเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ และชุมชนโดยใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแต่ละขั้นตอนของการบริหารจัดการศูนย์บริการฯ เวทีการเรียนรู้ที่จัดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้มีหลายรูปแบบ ได้แก่ เวทีชุมชนหรือเวทีของหน่วยงานและชุมชน เวทีการเรียนรู้ด้านวิชาการและการจัดการ และเวทีประชาพิจารณ์ แผนชุมชนซึ่งแต่ละจังหวัดมีความแตกต่างในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ราชบุรี ใช้เวทีการเรียนรู้ตามรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในการจัดทำแผนชุมชน โดยนำเรื่องศูนย์บริการฯ เข้าเป็นประเด็นในการพูดคุยในเวทีที่ 1 รับฟังนโยบายเรื่องศูนย์บริการฯ เวทีที่ 5 คัดเลือกคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ชุดใหม่และเวทีที่ 6 ประสานแผนฝึกอบรมและบริการแบบเบ็ดเสร็จกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้สนับสนุนกลุ่มกิจกรรมของศูนย์บริการฯ และเน้นให้เวทีการประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ เป็นเวทีเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกรรมการ วิทยากรเกษตรกรและกลุ่มกิจกรรม เพื่อเรียนรู้การบริหารจัดการศูนย์บริการฯ ร่วมกัน

1.2 พัทลุง ใช้เวทีเรียนรู้ในรูปแบบเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็นผู้นำชุมชนเรื่องศูนย์บริการฯ และใช้เวทีเรียนรู้ตามโครงการบูรณาการแผนชุมชนฯ ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่กำลังดำเนินอยู่ในช่วงปี 2546-2548 เป็นช่องทางในการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและองค์กรในพื้นที่ ใช้เวทีหมู่บ้านในการสร้างความเข้าใจเรื่องบทบาทศูนย์บริการฯ และคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ และจัดการประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ทุกเดือน เพื่อการเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการศูนย์บริการฯ โดยชุมชน

1.3 บุรีรัมย์ ใช้เวทีการเรียนรู้ตามรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในการเรียนรู้ระดับตำบล เพื่อค้นหารูปแบบการทำงานของเจ้าหน้าที่และกรรมการศูนย์บริการฯ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของกรรมการฯลฯ

1.4 พิษณุโลก ใช้เวทีการเรียนรู้ในรูปแบบของเวทีชุมชนเพื่อหาความต้องการและจัดทำแผนการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งแผนปฏิบัติงานของศูนย์บริการฯ แบบมีส่วนร่วม

2. พัฒนาระบบการสรรหาคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสรรหาคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนที่แท้จริงของชุมชน ตามโครงสร้างคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนดขึ้นใหม่ในปี 2546 ซึ่งแต่ละจังหวัดมีความแตกต่างกัน คือ

2.1 ราชบุรี ใช้เวทีที่ 5 คัดเลือกผู้แทนหมู่บ้านที่เข้าร่วมเวทีตำบล เพื่อจัดทำแผนชุมชนและใช้เวทีที่ 5 ของกระบวนการจัดทำแผนชุมชน คัดเลือกคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ชุดใหม่ โดยคัดเลือกจากบุคคลที่ถูกเสนอชื่อโดยคณะกรรมการชุดเก่า ผู้แทนชุมชนจากการจัดเวที และแกนนำกลุ่มอาชีพ

2.2 พัทลุง เจ้าหน้าที่ที่ร่วมกับผู้แทน อบต. กำนัน และผู้แทนสถาบันเกษตรกรในตำบลร่วมกัน
คัดเลือก

2.3 บุรีรัมย์ ใช้เวทีเรียนรู้ในการคัดเลือกคณะกรรมการ โดยให้ชุมชนคัดเลือกกันเอง

2.4 พิษณุโลก ใช้เวทีที่ 5 เช่นเดียวกับราชบุรี แต่คัดเลือกจากผู้รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ

3. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ เพื่อให้คณะกรรมการ
บริหารศูนย์บริการฯ มีส่วนร่วมในการบริหารศูนย์บริการฯ เพื่อให้เกิดการบริหารศูนย์บริการฯ โดยชุมชน

4. บูรณาการการทำงานกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการ
สนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ โดยใช้เวทีการประชุมและการประสานงานในรูปแบบต่าง ๆ

5. จัดกิจกรรมตามบทบาทของศูนย์บริการฯ โดยเน้นให้คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ มีส่วน
ร่วมตั้งแต่การวางแผนการดำเนินงานและการประเมินผล กิจกรรมดังกล่าวคล้ายคลึงกันในทุกจังหวัด
ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการรวบรวมและปรับปรุงข้อมูลพื้นฐานของตำบล การจัดการถ่ายทอดเทคโนโลยี
การเกษตร การบริการข่าวสารข้อมูล และการแจ้งเตือนภัยทางการเกษตร ฯลฯ

6. สร้างเครือข่ายของศูนย์บริการฯ ในระดับต่าง ๆ (รายละเอียดอยู่ในหัวข้อเครือข่ายการเรียนรู้)

4. ผลที่เกิด

ในส่วนของผลที่เกิดมีความแตกต่างกันบ้าง เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่ควรจะเป็นและการวัด ราชบุรี
และพัทลุงมีผลที่เกิดใกล้เคียงกับสิ่งที่ควรจะเป็น และมีแนวโน้มจะไปสู่สิ่งที่ควรจะเป็นได้ ในขณะที่บุรีรัมย์
และพิษณุโลก เกิดผลที่เกิดใกล้เคียงกับสิ่งที่ควรจะเป็นแต่ยังมีปัญหาและความไม่ชัดเจนของการบูรณาการ
สรุปผลที่เกิดขึ้นในภาพรวม ได้ว่า

1) ศูนย์บริการฯ มีการบริหารจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่และภารกิจ
ของกรรมการที่ชัดเจน

ทุกจังหวัดมีการเลือกกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ชุดใหม่ตามโครงสร้างใหม่ที่กรมส่งเสริมการเกษตร
กำหนดให้มีผู้แทนที่มาจากชุมชน จำนวน 14 คน และเจ้าหน้าที่ 1 คน ทำหน้าที่เลขานุการ แต่จากวิธีการ
สรรหาที่แตกต่างกันทำให้ราชบุรี พัทลุง และบุรีรัมย์ ได้กรรมการที่เป็นตัวแทนของชุมชน เพราะชุมชนมี
ส่วนร่วมในการสรรหากรรมการ และกรรมการได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานกิจกรรมของศูนย์บริการฯ ขณะที่
พิษณุโลกพบว่ากรรมการที่เลือกมานั้น ไม่พร้อมจะทำงานตามบทบาทและเจ้าหน้าที่ยังต้องเป็นผู้กำหนดการ
ประชุม

2) ศูนย์บริการฯ เป็นศูนย์กลางการบูรณาการระหว่างหน่วยงานและชุมชน

ทุกจังหวัดมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์
บริการฯ แต่การตอบรับให้ความร่วมมือนั้น ราชบุรีและพัทลุง ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

3) ศูนย์บริการฯ เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรในพื้นที่แบบเบ็ดเสร็จ

ทุกจังหวัดมีกิจกรรมด้านการเกษตรตามบทบาทของศูนย์บริการฯ คือ การถ่ายทอดความรู้การเกษตร การแจ้งเตือนภัย การบริการเกษตร โดยที่ราชบุรีได้กำหนดจุดให้บริการการเกษตรทั้งที่สำนักงานศูนย์บริการฯ บ้านของคณะกรรมการ และจุดสาธิต

4) เป็นศูนย์บริการฯ ที่มีเครือข่าย

ทุกจังหวัดมีการสร้างเครือข่ายในแต่ละระดับ เช่น เครือข่ายกลุ่มอาชีพเกษตรสาขาต่าง ๆ เครือข่ายกลุ่มกิจกรรมภายใต้ศูนย์บริการฯ บางจังหวัดมีการสร้างเครือข่ายศูนย์ในระดับอำเภอ และระดับจังหวัด และทุกจังหวัดมีการคัดเลือกจุดถ่ายทอดและวิทยากร บางจังหวัด เช่น ราชบุรี มีเครือข่ายของวิทยากรเกษตรกรเข้าร่วมการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ

5. ผลลัพธ์

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกร ชุมชน เจ้าหน้าที่และหน่วยงานส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผลที่มีทิศทางไปในทางที่ดีขึ้น เนื่องจากทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์บริการฯ มากขึ้น ได้มีการปรึกษาหารือร่วมกันวางแผน และดำเนินการมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา มีการจัดเวทีเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการบูรณาการกันมากขึ้น สรุปผลลัพธ์ในภาพรวมได้ ดังนี้

1. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกร

- เกษตรกรมาใช้บริการของศูนย์บริการฯ มากขึ้น เกษตรกรเข้าถึงบริการของรัฐได้สะดวก รวดเร็วขึ้น เพราะมีการกระจายข่าวสารข้อมูลโดยกรรมการหรือเครือข่ายที่เป็นตัวแทนของชุมชนมีเพียงจังหวัดเดียว คือ บุรีรัมย์ที่เกษตรกรไม่ค่อยมารับบริการที่ศูนย์บริการฯ
- เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์บริการฯ มากขึ้น มีการคัดเลือกผู้แทนส่งเข้ามาเป็นกรรมการ มีกลุ่มเครือข่ายของศูนย์บริการฯ ที่จะทำงานร่วมกัน มีบทบาทในการพิจารณากิจกรรมและแผนงานของศูนย์บริการฯ ทำให้เกิดเจตคติที่ดี มีการระดมทุนสนับสนุนศูนย์บริการฯ
- เกษตรกรรู้จักตนเองและชุมชนมากขึ้น มีโอกาสร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนมากขึ้น จากเวทีเรียนรู้ที่ต่อเนื่องของศูนย์บริการฯ

2. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับองค์กรในพื้นที่

- องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ตำบลมีการบูรณาการการทำงานเพิ่มขึ้น จากการหารือประสานงานกัน และเวทีเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีอย่างต่อเนื่อง
- องค์กรมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการนำเสนอปัญหาของสมาชิกให้หน่วยงานรับทราบ และหาทางแก้ปัญหา
- การแบ่งผลประโยชน์ในองค์กร อาจทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างองค์กรกับชุมชน